

OTDK-dolgozat

2023

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM
TERMÉSZETTUDOMÁNYI KAR
FÖLDRAJZI ÉS FÖLDTUDOMÁNYI INTÉZET

**A MOHÁCSI-SZIGET
TOPONÍMIAI ÉS HIDRONÍMIAI ELEMZÉSE**

**TOPONYMIC AND HYDRONYMIC
ANALYSIS OF MOHÁCS ISLAND**

Témavezető: Dr. PAP NORBERT
Társtémavezető: Dr. KITANICS MÁTÉ

Készítette:
HERCZEG ALEXANDRA
MORÓ DÁVID RÓBERT
GEOGRÁFUS MSc.

PÉCS, 2023.01.10.

Tartalomjegyzék

I.	Bevezetés	4
II.	A kutatás nemzetközi kontextusa.....	5
III.	A Mohácsi-sziget történeti földrajza.....	6
IV.	A sziget sokszínű népessége	11
V.	A Mohácsi-sziget természetföldrajzi névanyaga	13
1.	A sziget.....	13
2.	Hidronímia	14
3.	Szigetek és zátonyok	19
4.	Erdők	21
VI.	A Mohácsi-sziget települései	23
1.	Elpusztult és ideiglenes települések	23
2.	Szállások, tanyák.....	25
3.	Állandó és újonnan létrejött települések	27
VII.	A sziget utcaneveinek változása	29
VIII.	Konklúzió és a további kutatási irányok.....	32
IX.	Irodalomjegyzék	34
X.	Ábrajegyzék	37
XI.	Mellékletek	38

I. Bevezetés

A Mohácsi-sziget Magyarország déli részén helyezkedik el, ott, ahol a Duna ismételt két ágra szakad. Ma a területén két ország és négy megye osztozik. A magyarországi területek nagyobb része Baranya és Bács-Kiskun megyéhez, és mindössze 26 hektárnyi erdőterület Tolna megyéhez tartozik. A sziget legdélebbi része a horvátországi Eszék-Baranya megye részét képezi. A Mohácsi-szigeten ma három önálló település van (Dunafalva, Homorúd, Szeremle), és hat olyan terület, ami a szigeten kívüli települések külterületeit képezi.

A sziget egyes részeit már az őskorban is lakták, de az ókortól válik fontossá. Ekkor leginkább védelmi funkciója volt a területnek. A népvándorlás viharait követően a magyarok megtelepedésével a térség hosszú évszázadokra egyetlen állam felügyelete alá került, a helyi, ma is használatban lévő földrajzi nevek egy tekintélyes része ennek a korszaknak a hozadéka. A kora újkori háborúk következtében a sziget mocsaras vidéke számos alkalommal nyújtott menedéket a környező települések lakóinak, de a sorozatos harcok miatt a népesség többször is kénytelen volt elhagyni lakóhelyét és nem mindenki tért vissza. Ennek következtében az elmúlt fél évezredben a Mohácsi-szigeten a népesség folyamatosan változott etnikai értelemben, de létszám szempontjából is. A Balkán felől elsősorban szerbek és horvátok, a Német-római Birodalomból pedig németek telepedtek be. Ezen népek nagy hatással voltak a földrajzi és vízrajzi nevek változására: létrehoztak újakat, de részben át is vették az addigi neveket, esetlegesen át is formálták őket. A 19–20. században cigányok és zsidók érkeztek a területre, azonban ők már nem voltak nagyobb hatással az itteni földrajzi nevekre, valószínűleg azért sem, mert érkezésük egybeesett a magyar etnikai homogenizációs törekvésekkel, illetve a kulturális téren is tetten érhető magyarosítással. A 20. század közepétől a Mohácsi-sziget névanyagát már nem az etnikai jelleg határozta meg, hanem a politikai rendszer. A területen a földrajzi neveket utoljára a rendszerváltást követő időkben, 1990-ben, és 2012-ben módosították.

A továbbiakban azt vizsgáljuk meg, hogy a földrajzi névadás mikor és milyen szempontok alapján történt, valamint a népesedési, területhasználati változások hogyan befolyásolják a toponímiai és hidronímiai gyakorlatot.

II. A kutatás nemzetközi kontextusa

A földrajzi nevek kutatása interdiszciplináris jellegű, melynek háttereként a földrajz, a nyelvészet és a kulturális antropológia játszik főként szerepet, de még más tudományágak is hatást gyakorolnak rá. A toponímia a történelmi, néprajzi, népességföldrajzi kutatásokat mozdíthatja előre, a népek múltjának olyan perspektíváját mutatja meg, minthogy meddig terjedt ki az adott népcsoport elhelyezkedésének határa vagy mennyire hódította meg nyelvük a térséget.

Azt, hogy a globalizáció viszonyai között idővel milyen nagy jelentőséget kapott a kérdés, az intézményi szerveződésekkel jellemezhetjük. A földrajzi nevekkel számos testület foglalkozik, így az *UNGEGN*¹, az *ICOS*² (*International Council of Onomastic Sciences*), de számos más tudományos közösség is van, akik földrajzi nevekkel foglalkozó konferenciákat tartanak³. Mivel az *UNGEGN* – tehát az ENSZ földrajzi nevekkel foglalkozó szakértői csoportja – ülésein számos, a toponímia témáját illető vita zajlott, melyekbe geográfusokat is bevontak, ezért a geográfus szakma is reagált a kérdéskört illető megnövekedett igényekre. Néhányan közülük, mint például *Cosimo Palagiano*, *Helen Kerfoot*, *Peter Jordan*, *Georg Gartner* és mások úgy döntöttek, hogy létrehozzák a *Commission on Toponymy*-t az *International Geographical Union* keretében. A résztvevők a földrajzi neveket a geográfia és a kartográfia szempontjából tanulmányozzák. A bizottságnak több mint 160 tagja van, akik mintegy 50 országot képviselnek. A magyar képviselők száma hat: *Erőss Ágnes*, *Gercsák Gábor*, *Horváth Gergely*, *Jeney János György*, *Mikesy Gábor* és *Tátrai Patrik*, de a bizottságban vannak még romániai magyarok is: *Bartos-Elekes Zsombor* és *Benedek József*.

Nemzetközi viszonylatban léteznek olyan folyóiratok is, melyek csak helynevekkel foglalkozó tanulmányokat jelenítik meg. Ilyenek például a következők: *Onoma*, *Names: A Journal of Onomastics*, *Nomina Africana: Journal of African Onomastics*, *Studies in Indian Place Names*, de sok más országban is vannak még helynevekkel foglalkozó folyóiratok.

Láthatólag a kérdés nemzetközi jelentősége igen nagy, ugyanakkor a magyarországi erőfeszítések egyelőre szerények. A magyar geográfiában a toponímia és hidronímia egy hiányterület, melyet alig vizsgáltak. Az 1950-es évek végéig a magyar névkutatásnak nem volt

¹ <https://unstats.un.org/unsd/ungegn/nna/> Az United Nations Group of Experts on Geographical Names egy körülbelül 150 fős szakértői testület, mely a földrajzi nevek standardizálásával és a vitás kérdések kezelésével foglalkozik.

² <https://icosweb.net/>.

³ <http://www.igu-icatoponymy.org/call-for-papers-conference-on-literary-polar-and-extraterrestrial-place-names-rome-november-23rd-24th-2023/> A 2023. évben Rómában olyan speciális konferencia is lesz, mely az irodalmi alkotások földrajzi neveivel, a földi poláris térségek (Arktisz és Antarktisz), valamint a Hold és a Mars „földrajzi” neveivel foglalkozik.

szervezeti kerete. 1958-ban a *Magyar Nyelvtudományi Társaság* rendezte meg az első, ilyen jellegű konferenciát. Az ezt követő évtizedekben is megszervezésre került az esemény, egészen a 20. század végéig. Magyarországon a *Névtani Értesítő* évkönyv az, amiben a kutatók a helynevekkel kapcsolatos témákat publikálhatják.

A jelen vizsgálatunk területétől választott Mohácsi-sziget kapcsán a névkutatási előzmények szerények. A topográfiában ide sorolhatók Pesti János (Pesti, 1982), a területet határoló Mohácsi-síkság kapcsán pedig Pap Norbert, Kitanics Máté, Ács Marianna és Reményi Péter toponímiai (Pap et al., 2023), valamint Pánya István (Pánya, 2020) történeti topográfiai vizsgálatai.

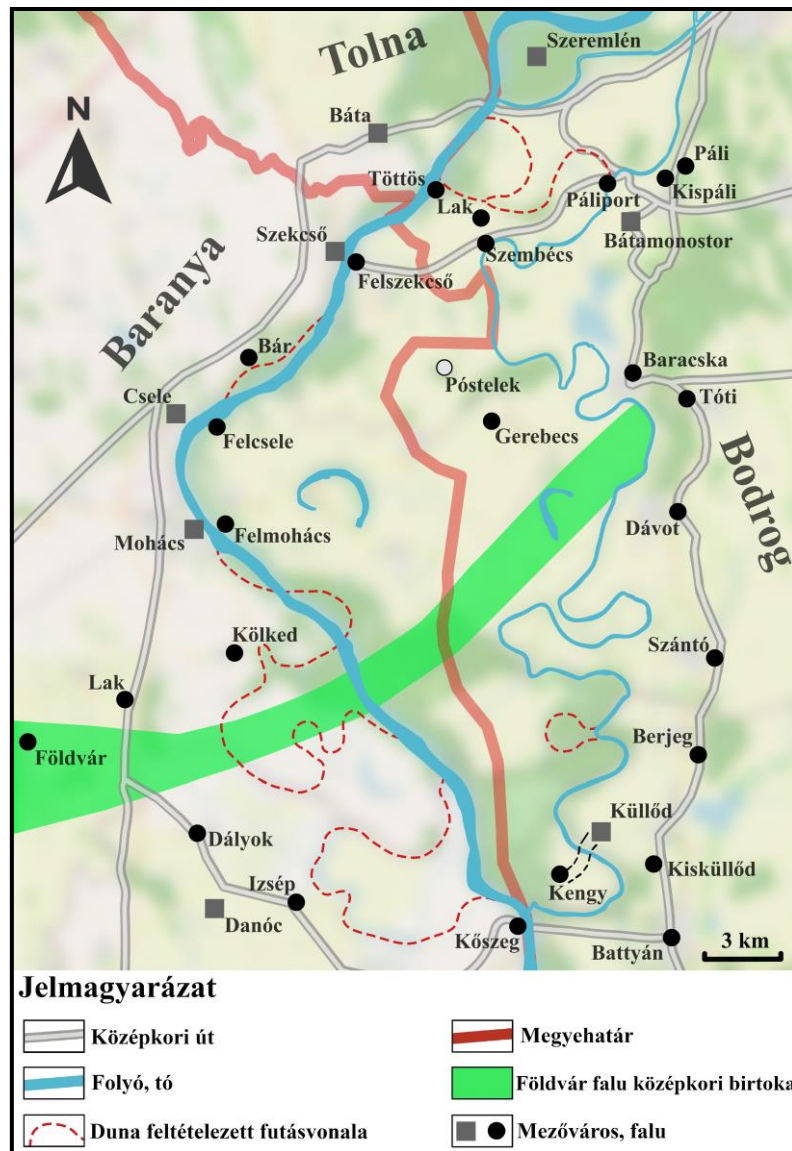
III. A Mohácsi-sziget történeti földrajza

A kistáj elhelyezkedését tekintve a mai Baranya és Bács-Kiskun megyék határán fekszik, területe 380 km². A sziget ártéri síkság, a térség nagyobb része belvíz- és árvízveszélyes. A táj egyedülálló szegmense a Dunafalvához tartozó Vári-pusztá, ami a Füzeséri-Holt-Duna jobb partján terül el. Azért is érdekes ez a terület, mert a sziget egyetlen olyan része, ahol triász mészkőkibukkanást találunk (Becse et al., 2010).

A sziget már a római korban is fontos folyami átkelőhely volt, valamint jelentős védelmi funkciót töltött be, mivel itt futott Pannónia Provincia limes vonala. A Szekcsői-Duna bal partján, a mai Dunafalva település közelében található meg a Contra Florentiam néven ismert római kikötőerőd maradványai, amely Dunaszekcső, vagyis az akkori néven Lugio városának szigetre kihelyezett kikötőerődje volt (lásd I-III. melléklet, XI. Mellékletek). Konkoly Sándor tanulmányában megemlíti, hogy a középkori Zsembéc várát szintén római eredetű erődítmény alapjaira építették fel Vári-pusztá mészkőkiemelkedésén, ami ma Dunafalva közigazgatási területéhez tartozik. Ez a hely azért is fontos, mivel az áradások szintje fölött helyezkedik el, és így stratégiai szempontból ideális helynek bizonyult a folyó és a szigeten át vezető kereskedelmi és hadi utak felügyelésére. A későbbiekben ezt a mészkőterületet a rajta álló vár maradványaival egyetemben kitermelték, elhordták és a környék házainak, valamint a pécsi templomoknak és a környező uradalmaknak az építéséhez használták fel (Bándi et al., 1979; Konkoly, 2012). A Nyugatrómai Birodalom bukásával Pannónia területén is megváltoztak a viszonyok. A 4. században a Kárpát-medence nyugati kétharmadát a hunok foglalták el, a keleti részt a gepidák uralták. Ebben az évszázadban érkeztek meg a keleti gótok is a Dunántúlra. A 6. században telepedtek le az avarok, ők voltak az elsők, akik teljes egységbe szervezték a Kárpát-medencét (Halassy, 2020). Ezek a népek azonban a helyszínünkön nem hagytak maguk

után olyan sok emlékeket, ami alapján pontosabb képet kaphatnánk ennek a kornak a Mohácsi-szigetre gyakorolt hatásairól.

A népvándorlási hullámok lezárásaként a 9. században érkeztek meg őseink, a magyarok a Kárpát-medencébe. Az itt letelepedett népek, akik előttünk lakták a területet, részben nyugati irányba vándoroltak, részben pedig beolvadtak a magyarságba a honfoglalást követően. A Magyar Királyság megalakulása és az állam megszervezése után a Mohácsi-szigeten, mely akkor még a mainál kisebb és mocsarasabb volt, két vármegye osztozott: Baranya és Bodrog. A terület mindkét vármegye életében fontos szerepet játszott. Egyrészt a Dunán való átkelés és a rajta áthaladó kereskedelmi, illetve hadi utak miatt, másfelől a sziget ártereiben történő halászat, legeltető állattartás és az ártéri gazdálkodás más formái is jelentőséggel bírtak. A tatárjárás idején a térség mocsarai menedéket nyújtottak a közeli falvak lakóinak. A területen a települések elsősorban a Mohács-Földvári-tó vonaltól északra fekvő magasabb térszíneken alakultak ki, míg a déli részekre inkább a Duna két ágának peremén létrejött falvak külterületei nyúltak be, de ez alól kivételt képez egy falu (Kengy), ami a sziget legdélebbi részén létesült (Györffy, 1963; Pánya, 2020). A territórium nagyobb mértékű benépesedését a 14–16. század közötti időre lehet tenni. Az ezekben az években keletkezett nemesi és egyházi oklevelek alapján a szigeten kilenc önálló település volt: Felmohács, Felcsele, Felszekcső, Kengy, Töttös, Lak, Szembécs, Pálipont és Gerebecs. Ezeken túl egy pusztabirtok, Póstelek is itt terült el (1. ábra). A sziget átkelő és kereskedelmi szerepe Bodrog és Baranya vármegyék között ebben az időszakban is jelentős volt. A térségen áthaladó főbb utak ugyanúgy mint a falvak többsége is, a sziget északi részén helyezkedtek el. Délen egy kisebb szárazulaton, ahol Kengy falu is állt, Küllöd felől is volt egy átkelőhely. A szigeten levő falvak a mohácsi csatát követő években elnéptelenedtek, habár a Duna nyugati partján lévő települések, Szekcső, Mohács és Báta nem. Az oszmán uralom időszakában a szigetre déli szláv népek települtek be (Frisnyák, 1999; Györffy, 1963; Pánya, 2020).

1. ábra A Mohácsi-sziget települései a 15. században

Készítette: (Pánya, 2020) és (Györffy, 1963) adatainak felhasználásával Herczeg Alexandra (2022)

Az oszmán uralmat követő időben megindult a visszaszerzett területek reintegrációja az ország gazdasági keringésébe. A hódoltság ideje alatt elpusztult falvak és városok egy részének újratelepítésével, a népesség számának folyamatos növelésével igyekeztek ezt elérni. Ennek érdekében nemcsak az ország északi területeiről érkező magyarokra hagyatkoztak, hanem különböző szláv, román, német és más népcsoportokra is. A Mohácsi-sziget tekintetében a magyarok és a déli szlávok játszották a legjelentősebb szerepet (Frisnyák, 1999).

A 18. század végére a sziget körül a Duna folyása megváltozott, a keleti, Baracscai-ág helyett a nyugati, Mohácsi-ág lett a főág. A 17–18. századig a keleti ág volt a fő hajózási útvonal, ezen a szakaszon haladtak végig a nagyobb teherhajók. A nyugati ág is hajózható volt, kivéve a száraz időszakokban. Ezt egy 1700-as térkép is bizonyítja, amely Mohácstól délre a Duna

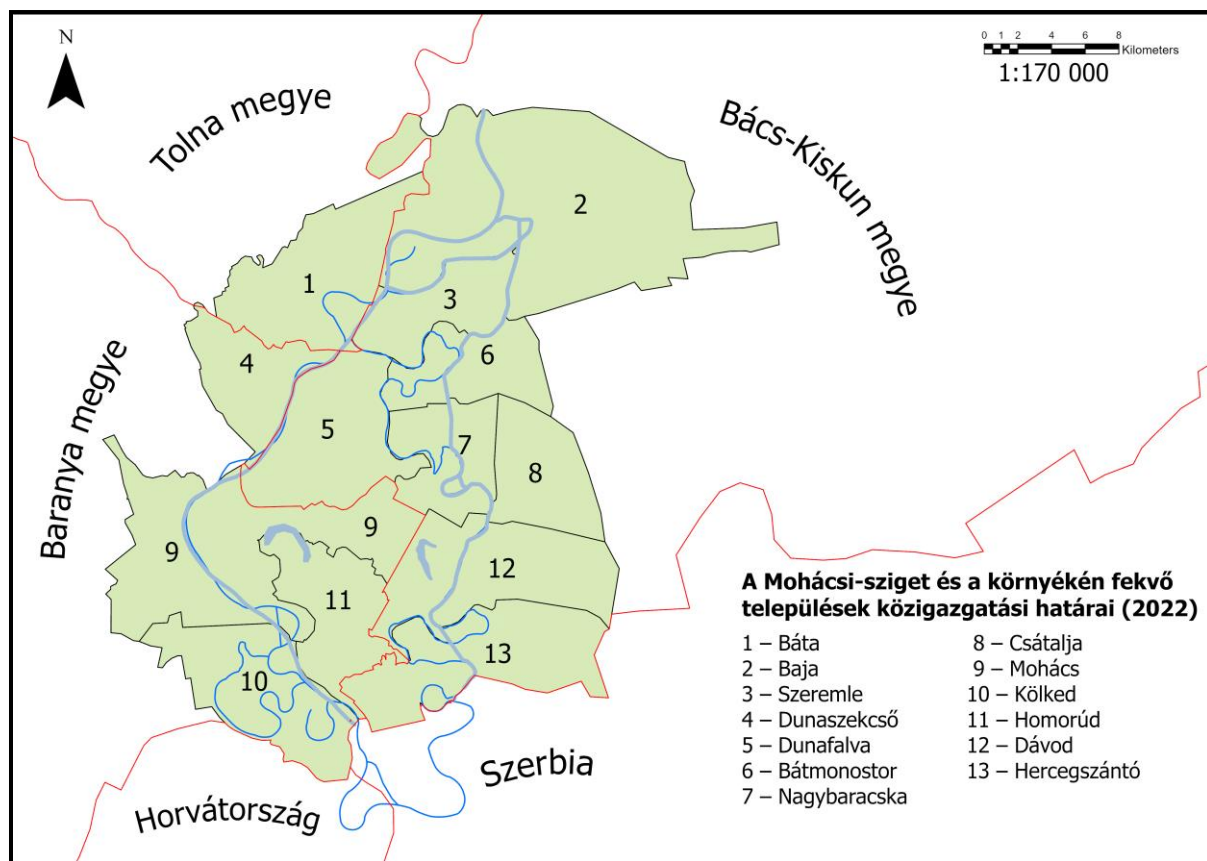
partján feltüntet egy császári hadikikötőt is (Pap et al., 2020) (3. ábra). A terület jelentősége gazdasági szempontból a 19. századi folyószabályozásokig csak az ártéri gazdálkodás formáiban volt számottevő, úgymint a kültéri állattartás, a fokgazdálkodás és a halászat. A térség nem rendelkezett fontos kikötővel a nagymértékű folyami áruszállítás szempontjából, a part menti hajózás vált fontossá: fát, rőzsét, szénát, nádat és gyümölcsöt szállítottak (Frisnyák, 1999). A Mohácsi-sziget történetében a folyószabályozások okozta tájváltozás hozta a legjelentősebb változásokat a 19. században. Mivel a sziget mocsaras volt, a további munkálatok, csatornázások ezen problémák megoldásával, a belvízmentesítés és az áradások okozta károk csökkentésére fókuszáltak.

Itt szeretnénk leszögezni, hogy jelen kutatásunk a történelmi Mohácsi-sziget területét vizsgálja, ami a mai kistáj határainál szűkebb területen feküdt. A 19. századra a Baracskai-Duna fejlődése megállt, a sziget északi, keleti és déli határát ez az ág jelölte ki. 1870-ben Türr István mérnök vezetésével megkezdtek a Ferenc-tápcsatorna kiépítését. Első lépésként a Bátával szembeni Ó- vagy Öreg-Dunának is nevezett részt zárták el a mohácsi főágtól (Második katonai felmérés, 1858; Harmadik katonai felmérés, 1881). Az új tápcsatorna medrének ásási munkálataihoz Bajánál fogtak hozzá, pontosabban a Sugovicánál. Bátmonostornál bekapcsolták a Baracskai-Dunába, e terület és a Nagybaracska közti szakasz (Füzeséri-Holt-Duna), valamint Hercegszántónál a Klágya-Duna kanyargóssága miatt átvágták a meandereket. 1875-re elkészült a tápcsatorna, átadása után ez vált a Mohácsi-sziget új határává. A sziget területéhez így hozzáadódott a mai Szeremle teljes közigazgatási területe, a Füzeséri-Holt-Duna és a Ferenc-tápcsatorna közti térség, valamint a Kadia-sziget is, viszont elvesztette a Klágya kanyarulattól nyugatra fekvő térséget (lásd IV-V. melléklet, XI. Mellékletek).

Az I. világháború lezárultát követően, az 1918. november 13-án aláírt katonai konvenció értelmében az ország déli területei, köztük a Mohácsi-sziget is szerb katonai megszállás alá került (1921. augusztusáig). A környéken élő magyarok a szerb elszlávosítási törekvéseknek ellenálltak, az erőszakosabb intézkedések ellenére is. A trianoni békediktátum hatására Baranya vármegye nagyobb része Magyarország területén maradt, de a vármegye területének 22,4%-a elveszett, a Mohácsi-sziget legdélebbi részei is az újonnan születő déli szláv államalakulathoz kerültek. A szerb katonai megszállás 1921. augusztus 22-én ért véget (Ernyes, 2021; Hervai, 2020; Szenoradszki, 2009). A II. világháború idején, 1941-ben Horvátország függetlenségének kikiáltása után Magyarország ismét birtokba vette a Baranya-háromszöget és Bácskát, egészen 1944-ig, amikor a jugoszláv partizánalakulatok visszafoglalták a térséget.

A 20. század közepétől több önálló település jött létre a Mohácsi-szigeten, valamint a sziget körüli településeknek a külterületei találhatók itt meg. Az egyik utolsó jelentős változás a sziget

életében 1954-ben következett be, amikor is Dunaszekcsőnek a Duna bal partján fekvő része önálló településsé lett Dunafalva néven. A község 1996-ig Baranya megyéhez tartozott, ezt követően Bács-Kiskun megye részét képezi. Homorúd hivatalosan 1952-től létezik, ezt megelőzően tanyák helyezkedtek el a helyszínen, amik Mohács városához tartoztak. Mohácshoz Alsókanda, Felsőkanda, Újmohács és Sárhát településrészek tartoznak jelenleg, itt is tanyák, szállások alakultak ki. Az 1956-os jéges árvíz következtében a tanyák többsége elpusztult a szigeten, ezzel együtt a népesség is megfogyatkozott. Az árvízet követően tervszerűen építették újra a falvakat (lásd VI-IX. melléklet, XI. Mellékletek). A Bács-Kiskun megyei Dávod községnek a sziget keleti területén elhelyezkedő részét Püspökpusztának hívják. A térség 1951-ig a pécsi püspökség birtokában volt, ezután csatolták csak Dávodhoz (lásd XV. melléklet, XI. Mellékletek). A szintén Bács-Kiskun megyéhez tartozó Bátmonostornak, Nagybaracskának és Hercegszántónak a nyugati közigazgatási területei a szigeten helyezkednek el, valamint a Tolna megyei Bátának is van itt egy kb. 250 000 m²-es területe (2. ábra).

2. ábra A Mohácsi-sziget és a környékén fekvő települések közigazgatási határai (2022)
 Jelmagyarázat: Piros vonal – megye- és országhatár; Sötétkék – a Duna 19. századi vonala a folyószabályozások előtt; Világoskék – a Duna jelenlegi vonala
 Készítette: Herczeg Alexandra (2022)

IV. A sziget sokszínű népessége

Magyarország területén az elmúlt évezredben több etnikum is megtelepedett, de csak a 20. században vált homogénebbé a társadalom. A Mohácsi-szigeten az árvizek súlytotta, mocsaras vidék miatt leginkább átmeneti szállások alakultak csak ki, valamint a szigeten kívüli települések külterületei találhatók meg a vízfolyások mentén.

A térséget hosszú ideig magyarok lakták, de a mohácsi csatát követően létszámuk lecsökkent. A 16–17. században a török hódoltság idején megkezdődött az elszerbesedett vlachok, szerbek, bosnyákok és sokácok beköltözése. A felszabadító háborúk idején, az 1680-as évektől ismét egy betelepülési, betelepítési hullám zajlott. A püspöki és világi birtokokra újra szerbek és horvátok költöztek (Kitanics, 2016). A Rákóczi-szabadságharc alatt, 1704-ben a Habsburgok által felfegyverzett délvidéki szerbek megtámadták az ott élő magyar és horvát népességet. Ezután a kuruc csapatok üldözték el a rácokat. Ennek következtében a térségből sokan elmenekültek, többek között a Szerémségbe. Ebben az időszakban súlyos pestisjárvány is dúlt, ami még inkább megtizedelte a lakosságot. A szabadságharc miatt délre menekült horvátok és szerbek, a harcok elültével fokozatosan tértek vissza a baranyai területekre (Pap et al., 2023).

A szervezett betelepítéseknél a fő cél a munkaerőpótlás volt, ezáltal kerültek a németek („svábok”) hazánk területére a 18. század elejétől. III. Károly több tízezer telepest telepített le, főként Tolna, Somogy és Baranya megyékben, ahol tömbökben éltek. Ezen munkáját Mária Terézia is folytatta a század második felében.

A cigányok már az Oszmán Birodalom terjeszkedése idején is itt tartózkodtak a területen. Szerbiából és Havasföldről a 19–20. században vándoroltak be tömegesen. Szállásaikat a települések határában egy jól körülhatárolható helyen építették fel. A térségbe a zsidók a 19. század közepétől kezdtek el nagyobb számban betelepülni. A főként kereskedelemmel, kisiparral foglalkozó népességük osztrák területekről, Galíciából és Oroszországból érkezett. 1918 után a szerb csapatok megszállták Tolna megye déli, Somogy megye délkeleti, Baranya megye középső és déli részét, valamint Bácskát is, egészen 1921-ig tartózkodtak a térségben (Ernyes, 2021). Az új határok következtében a szerb lakosság optálási lehetőséget kapott a két állam közötti egyezmény szerint, azaz áttelepülhettek az anyaországba (Pap et al., 2023). Ezután nagyobb etnikai szerkezetváltás csak a második világháború idején és az azt követő időszakban volt. A háború időszakában a zsidó (és cigány) népesség egy része a holokauszt áldozatává vált, amely Mohácsról mintegy 1000 lakost érintett. A háborút követően a kollektív bűnösség elve alapján a német kisebbség jelentős részét kitelepítették Magyarországról, így a

vizsgálati terület környezetéből is (Dunaszekcső, Lánycsók, Mohács, Majs, Nagynyárad, Udvar). Helyükre felvidéki magyarok és alföldi szegényparasztok költöztek be (R. Süle, 2022). Az alábbiakban áttekintjük, hogy a szigeten területtel bíró települések milyen etnikai összetétellel rendelkeznek.

Dunaszekcső és Dunafalva a történelmi Baranya vármegye része volt, és egykor egy települést alkottak (Első katonai felmérés, 1783). A terület őslakosai a magyarok, a 17. század végétől szerbek, 1773-tól pedig németek települtek be. Az első világháborút követően több száz szerb Jugoszláviába optált, a második világháború után a németek egy részét kitelepítették, miközben helyükre a már említett alföldi szegényparasztok és felvidéki magyarok érkeztek. A 1945 előtt Dunaszekcsőn csak 3 cigány család élt, az 1980-as évekre számuk 300 főre emelkedett (Pesti, 1982). Dunaszekcső és Dunafalva lakosainak többsége ma is magyar, mellettük nagyobb számban németek nemzetiségűek lakják a települést. A cigányok létszáma jelenleg mindkét településen 100 fő alatt van (KSH, 2022a, 2022b).

Homorúdon az 1930-as években többségében magyarok éltek, kisebb számban németek és horvátok. A magyarok leginkább Balázsszálláson, Újfokon, Külső-Rihán és Lögön laktak, a németek pedig Csebén és Belső-Rihán (Pesti, 1982). A 2011-es népszámlálási adatok alapján a magyarok száma még mindig túlsúlyban van, emellett németek, horvátok és cigányok is laknak a községben (KSH, 2022c).

Mohács szigeti településrészei az 1956-os árvizet követően jöttek létre. A 2011-es adatok alapján Újmohácson közel 540 fő, Sárháton pedig körülbelül 220 fő él. A lakosok többsége magyar, mellettük nagyobb arányban képviseltetik magukat a német nemzetiségűek, de sokácok és cigányok is élnek Mohács külterületein (KSH, 2022d).

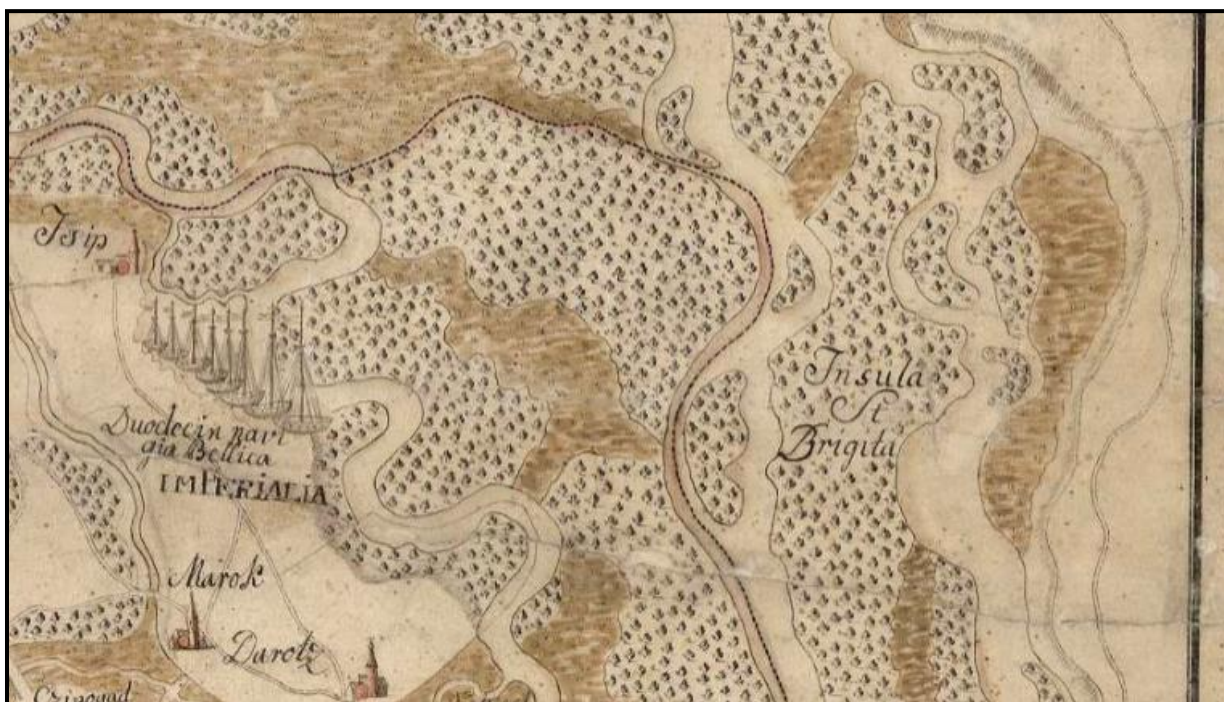
Szeremle a Mohácsi-sziget északi részén helyezkedik el. Az évszázadok során a település több vármegyéhez is tartozott. Az 1860. évi település-statisztikai leírás szerint az összes lakosa (2180 fő) magyar nemzetiségű volt. A 2011. évi népszámlálások alapján a népesség (1441 fő) több, mint 90%-a magyar nemzetiségű volt, kisebb arányban cigányok és németek laktak még a községben (KSH, 2022e).

V. A Mohácsi-sziget természetföldrajzi névanyaga

1. A sziget

A sziget Mohács településről kapta a nevét. A későbbiekben a különböző nyelvhasználatok miatt ennek alakja folyamatosan változott.

A szigetről több száz forrás maradt fenn a középkorból, ennek ellenére a területet nem nevezik meg, ugyanakkor a többi dunai szigetet már igen (Pánya, 2020). A Mohácsi-szigetet először egy 16. századi térképen (Tabula Hungarie) ábrázolják, melyet Lázár deák készített. A térképen ekkor még nem tüntették fel a nevét, csak két darab falut (Vajas és Felmohács) (Lázár, 1528).

3. ábra A Mohácsi-sziget keleti része 1700-ban (részlet)
Forrás: <https://maps.hungaricana.hu/hu/OSZKTerkeptar/2142/>

Ismerünk egy 1700-ra datált térképet is, ami Savoyai Jenő herceg és a pécsi püspökség birtokainak felosztását ábrázolja a környező településekkel (Pap et al., 2023). A térképen jól látható, hogy a sziget területét a Duna egy ága kettéválasztja, ugyanakkor csak a keleti rész került megnevezésre, mely az *Insula St. Brigita* (Szent-Brigit(t)a-sziget) nevet viseli (3. ábra). Luigi Ferdinando Marsigli 1690-ben térképezte fel a területet, de munkáját csak 1726-ban adták ki *Danubius Pannonico-mysicus* címmel. Az 1700-as térképnél említett Duna-ág, ami a szigetet elválasztja, Marsigli térképén nem került ábrázolásra. Az olasz földrajztudós a sziget nevét *Mohacs Insula* néven, magyarul és latinul tünteti fel (Marsigli, 1726). Karpe Mihály 1760-as és Müller Ignác 1769-es térképi ábrázolásán már a sziget nyugati felének elnevezése is megjelenik az említett keleti mellett (Faludi & Nebojszki, 2008; Müller, 1769).

Karpe térképén a nyugati rész *Insula Mohacsiensis*, míg Müllerén az *In. Mohacs* felirattal szerepel. Az elnevezések a Mohácsi-sziget magyar nevének latinosított változatai (lásd X-XI. melléklet, XI. Mellékletek).

Az Első katonai felmérés (1782–1785) során készült térképi ábrázoláson a szigetet *Mohacser Insul* néven feliratozták (Első katonai felmérés, 1783). A Második katonai felmérésen (1819–1869) már a *Mohácser Insel* elnevezés jelenik meg. Ezeken a térképeken a Habsburg Birodalom területén már nem a latin nyelvet használták, a térképi feliratozásokkor főként a német nyelv volt használatban, valamint egyes helyeken a magyar neveket németesítették. A Második katonai felmérés szelvényein a sziget területén, az egyes birtokokra vonatkozóan az előbbieken túl több magyar és déli szláv név is megjelenik (ezt későbbi fejezetekben tárgyaljuk) (Második katonai felmérés, 1858). A Harmadik katonai felméréstől kezdve már olvasható a nyugati oldalon a *Margita-sziget* elnevezés is, a magyar Mohácsi-sziget és a németesített *Mohacser Insel* név mellett (Harmadik katonai felmérés, 1881). Több 19. századi térképi ábrázoláson látható a *Szektsői Szigeth* vagy a *D. Szekcső-Sziget* név is, ami ma Dunafalva területét foglalja magában (Comitat Baranya, 1870; Koczian, 1838). Az ábrázolások feliratainak nyelvezte itt „régies magyar”.

Kutatásunk során magyarázatot kerestünk arra is, hogy a sziget keleti (*Brigita*) és nyugati (*Margita*) felét mely személyekről nevezhették el. Bár erre vonatkozóan írott forrásokat nem találtunk, arra a következtetésre jutottunk, hogy a *St. Brigita* név valószínűleg Európa társvédőszentjéhez, Svéd Szent Brigittához köthető. A *Margita* elnevezést pedig Árpád-házi Szent Margitnak tulajdonítjuk, aki a 13. században a Domonkos-rend tagja volt és Nyulak-szigeti (Margit-sziget) apácakolostorban élt. A középkorban, a török megszállásig a Nyulak-szigeti domonkos apátságnak a Mohácsi-sziget nyugati területén több birtoka is volt, így mintegy tiszteletből adhatták a területnek ezt a nevet.

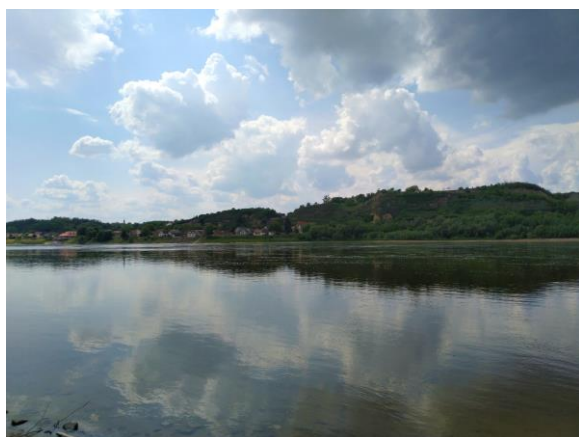
2. Hidronímia

A Mohácsi-sziget egész területét sűrűn behálózzák a vízfolyások, ma főként csatornák színesítik a tájat, de kisebb-nagyobb tavakat, lefűződött folyókanyarulatokat is találunk a területen. A folyószabályozás előtti időszakban számos fokkal is találkozhatunk a régi térképeken. Leginkább magyar és déli szláv eredetű nevek jelennek meg a földrajzi névanyagban, de helyenként felbukkannak a német és a cigány nyelv nyomai is. Az alábbiakban ezen vízfelületek neveinek eredetére keressük a választ.

Az egyik legrégebbi névvel rendelkező víztest a Duna. Neve az ókori kelta néptől ered, a folyam Vaskapuig tartó szakaszát a rómaiak *Danuvius*nak, a görögök az Al-Dunát *Isztrosznak*

nevezték. Mindkét változat egy folyami istenről kapta a nevét; a *danu* szó jelentése folyó (Pecz, 1904; Pesti, 1982).

A Duna mai mérete és futása körülbelül a 18. század végére alakult ki (4. ábra). A folyó főága a 18. századig a keleti ág volt, melyet Öreg-Dunának is hívtak. A nyugati ág ekkor még keskenyebb, a hajózás kisebb jelentőségű volt ezen az ágon (Pap et al., 2020). A Második katonai felmérés térképén a nyugati ágra *Donau Stromként*, azaz Duna folyamként hivatkoznak. A keleti ágon több név is szerepel: *Ó-Duna*, *Baracskai Duna* és a déli szláv eredetű *Stari Dunav* (Ó-, vagy Régi-Duna) (4. ábra). A Duna lefűződött kanyarulatait is a Régi Duna névvel jelölik, de sok helyen a német „*Alte*” (rég) melléknevet használják.

4. ábra A Duna ágai a sziget körül (2022)

Balra: nyugati ág, háttérben Dunaszekcső; Jobbra: keleti ág: Ferenc-tápcsatorna (Baracskai-Duna)
Készítette: Herczeg Alexandra, 2022.05.09.

A Második és Harmadik katonai felmérés térképein a folyó, pontosabban egyes szakaszainak különböző elnevezésébe futunk bele. A Mohácsi-sziget északi részén, Szeremle településnél folyik a *Sugovicza* vagy más néven *Szeremlei-Duna*, az Első katonai felmérés szelvényén a nevet németül olvashatjuk: *Schuibovitz Graben* (Sugovica-árok). A folyó déli szláv neve *Šugavoda*, ami a horvát *šugava voda*, vagyis *piszkos víz* szóból eredeztethető.

A Mohácsi-sziget déli részén, az Ada-szigetnél a folyó ezen ágát *Sárkány-Dunának* nevezik a kanyarulatai miatt. Szeremlétől nyugatra a Duna egy szakaszát *Mohács Vajasnak* hívták: a *Vajas* név a középkorból ered, és feltehetőleg a *vájás* szóból származik, „[...]mely a középkorban mesterségesen fenntartott széles víziutat, csatornát jelölt.” (Pesti, 1982, p. 243). Az egyik legjelentősebb tó a vizsgált területünkön a *Riha-tó*, amit a déli szlávok *Rinja*, a németek *Riha Teich* néven említene (Pesti, 1982). Ez a tó a Duna egykori lefűződött holtága. Az Első katonai felmérés térképén még látható, hogy egy vízfolyáson keresztül kapcsolatban volt a Dunával, viszont a térképi elhelyezése pontatlan, a későbbiekben ez a kapcsolat megszűnt. Egy 1733-ban íródott forrás szerint a *Riha-tó* „100 öl hosszú és 25 öl széles” (Fricsy,

1979). A korszakban a bécsi öl volt a használatos mértékegység, így a forrás adatfelvételének idején átszámítva a tó körülbelül 190 méter hosszú és csaknem 50 méter szélességű lehetett.

A *riha* hangszó a riszált, ribált szavak hangját utánozza, ezeknek a származékszava a rihál, másképpen nyiszál vagy nyirbál (Czuczor & Fogarasi, 1862). Feltehetően emiatt kapta a tó ezt a nevet, mivel ez egy „lenyírt” ága a Dunának.

A másik jelentős tava a szigetnek a *Dávodi Földvári-tó*, ami szintén a Duna lefűződött ága, és a 18. századtól vált morotvatóvá. Neve összefüggésben lehet a Mohácsi-síkságon, a Borza partján fekvő egykori Földvár faluval, mivel annak középkori birtoka egy szalagszerű sávban a szigetre is kiterjedt, beleértve a tó területét is (1. ábra). Ezt a középkori állapotot a 18. század első felében ismét rögzítették, amikor más birtokoktól elhatárolásra került a Savoyai-féle Bellyei-uradalom birtokteste. Az elhatárolást, egyben pedig Földvár-tavat „*Lacus Földvariensis*” formában Mikoviny Sámuel ábrázolta a valamikor 1720–1725 között készült, Mohácsi-szigetet bemutató térképén. A tó Marsigli 1690-es években készített térképén is megjelenik *Udvar Palus*, azaz *Udvar(Földvár)-tó* alakban (Pap et al., 2023). Az Első katonai felmérésen nem szerepel, a Második és Harmadik katonai felmérésen Földvár-tó néven jelenik meg. A Földvár-tó környékén több kisebb tó is létezett a szabályozások előtt, amit szintén a Második és Harmadik katonai felmérések térképein ábrázolnak.

A *Topolovac-tó* déli szláv eredetű, meleg helyet jelent, és ugyanúgy erről a tulajdonságról kapta a nevét, mint az ugyanilyen nevű erdő és fok. A tavak elnevezésében itt is megjelennek az állati eredetű nevek: a *Kárász-tavat* a Harmadik katonai felmérésen már *Kakas-tóként* tüntetik fel, valamint szerepel egy *Csakál-tó* is, ami véleményünk szerint a sakálról lett elnevezve. Az alábbiakban felsorolt tavakat csak a Harmadik felmérés térképszelvényén ábrázolják.

A *Fehér-tó* neve Andrásfalvy szerint a fertő szavunk eltorzított alakjából származik (Andrásfalvy, 1975). A fertő állapot a tavak pusztulásának első fázisa, amikor a tó fenekén már megjelenik a növényzet, de a nyílt vízfelület aránya még 50% felett van. A *Mala Glibovica* és a *Velika Glibovica* déli szláv eredetű. A *glibovica* a mocsár szóval van kapcsolatban, a *mala* az kicsit, a *velika* pedig nagyot jelent. A *Siroka Bara* név is a déli szlávokhoz köthető, a *siroka* szó magyarul széles, a *bara* kifejezést pedig olyan tóra használják, ami mocsaras, lápos jellegű. Ezeket a földrajzi neveket a minősítő jelzővel ellátott nevek közé soroljuk.

A mai mohácsi Felsőkanda területén a *Fűzfa-tó* helyezkedett el egykor. Nevét csak a Második katonai felmérésen tüntetik fel, a Harmadik katonai felmérésen és a 19. századi kataszteri térképen a tó van csak jelölve. Neve onnan származik, hogy II. József a 18. században elrendelte

Kandán, hogy fűzfákat telepítsenek. Uralkodása alatt mintegy 30 000 darab fűzfát ültettek (Pesti, 1982).

A *fok* egy földrajzi fogalom, ami vízelvezető vízfolyást jelent. A Dunán olyan nagy víztömegek érkeznek minden évben, melyek akár árvizet is okozhatnak. A 18. századig a Mohácsi-sziget lakossága mesterséges fokokat, csatornákat alakított ki, hogy ezek segítségével a felesleges víztömeget szétoszlassák és hasznosítsák. Andrásfalvy elsődleges fokoknak nevezi „*azokat a vízkapukat, melyek közvetlenül a folyóvíz medréből nyílnak. [...] A fokok segítségével feltöltött tavak és medrekből további területekre, tómedrekbe, alacsonyabb fekvésű lapokba, palékba lehetett vezetni a vizet. Ezeket másodlagos fokoknak nevezhetjük.*” (Andrásfalvy, 1975, p. 159). A fokoknak köszönhetően létrejött a fok-gazdálkodás. Ez a fogalom megjelenik a földrajzi nevekben is, főként a sziget területén. Ezen vízfolyások neveinek alkotásánál a fok szó második tagként szerepel, előtte valamilyen fajta jelző vagy főnév áll. Az alábbiakban felsorolt fokok neveit a Második és Harmadik katonai felmérés térképein feliratozták. A vizsgált névanyagunkban minősítő és birtokos jelzők is szerepelnek. Birtokos jelzővel a *Paptava-fok* rendelkezik, minősítő jelzővel ellátott nevek a következők: *Ásott-, Fás Duna-, Hosszúfenék-, Kis Duna-, Kutas-, Lassú-, Sár-, Sebes- és Új-fok*. A *Gyeper-fokot* is az utóbbi kategóriába soroljuk, az „er” végződés a németesített alakra utal, magyar jelentése: gyepes terület. A sziget legdélebbi területén egymás mellett található két fok, melyeket német nyelven írtak: *Grofser Hátgraben* és *Kleiner Hátgraben*, az előbbi *Nagyobb Árkot* az utóbbi *Kisebb Árkot* jelent. Az 1865-ös kataszteri térképen már szláv nyelven tüntetik fel a neveket: *velika duga Bara* (nagy hosszú tó) és *mala duga Bara* (kis hosszú tó). Ezeket a neveket is minősítő jelző alapján nevezték el. Érdekes, hogy a déli szlávok tóként hivatkoznak rá, holott ezek egykor vízfolyások voltak. Ezeken felül olyan, a személynevet viselő fokok is megjelennek, mint a *Sára-, Simin-, Bakota-, Rakovacski-* és a *Dekasy-fok*. Az utóbbi négy elnevezés is szláv eredetű.

Térképen szereplő foknevek	Jelentése
Jécs-fok	A déli szláv <i>jecati</i> , azaz harsog, nyöszörög ige alapszik. A név a víz harsogó folyására utal.
Kanda-fok	Czuczor és Fogarasi szerint a <i>kanda</i> szó török eredetű, ami a magyar <i>hova</i> kérdőszónak felel meg.
Oraskovica-fok	A Második katonai felmérésen Rakovacski-fokként került feltüntetésre. Oraskovica=diós, orah= dió.
Prekop-fok	Déli szláv eredetű szó, a prekop vagy prokop árkot jelent.
Rasztok-fok	Szétágazást jelent, két vagy több vízfolyás csatlakozásáról lett elnevezve. A második felmérés térképén, a Riha-tótól keletre helyezkedik el. Jól kivehető, hogy több ágra bomlik szét.
Topolovac-fok	Déli szláv eredetű név, amely meleg helyet jelent. A közelében található Topolovac-erdő is így kapta a nevét.

1. táblázat A Második és a Harmadik katonai felmérésen szereplő déli szláv és török eredetű foknevek és jelentésük

Forrás: (Czuczor & Fogarasi, 1862; Pap et al., 2021; Pesti, 1982)

Különböző állatokhoz köthető földrajzi nevek is felbukkannak a sziget névanyagában: *Kacsa-fok* (vadkacsák tartózkodási helye volt), a legelső között – még a 17. század végén – dokumentált víznév a *Disznóvíz* (a környező legelőkön disznókat neveltek) (Marsigli, 1726), *Konyicza-fok* (lóítató, lógázló) és a *Kígyós-fok* (vizes rész, mely sok kígyó tanyája) (Czuczor & Fogarasi, 1862; Pesti, 1982). A mai Dunafalvától délkeletre feltehetően bosnyákok éltek a területen, az itt lévő fokot is *Bosnyák-fok*nak nevezték. A *Pap-* és az *Ostya-fok* (Harmadik katonai felmérésen *Gaics-fok*) egyházi birtokon helyezkedett el, vélhetően a katolikus vallási kultusz miatt nevezték el ezeket így.

A kelet-nyugati folyásirányú *Béda-fok* nevének eredetére nincs határozott magyarázat, azonban vélhetően az ártéri terület régi magyar nevéből ered: „*Dunaszekcsőn a hasonló ártéri területeket Bődének, Kölkeden Bédának nevezik. Némely Duna-menti ártéren a bőde az apró vízi állatok népi gyűjtőneve.*” (Pesti, 1982, p. 417).

A nagyszabású belvízmentesítő munkálatok a 19–20. században kezdődtek meg a sziget egész területén. Ezzel megszűnt a több évszázadnyi hagyományra épülő fokgazdálkodás, helyét egyre inkább a szántóföldi gazdálkodás vette át (Hervai, 2020). A fentebb elemzett fokok többsége mára teljesen megszűnt vagy átnevezésre került. Az alábbi táblázatban összefoglaltuk, hogy a régi fokok ma milyen néven szerepelnek (2. táblázat).

Régi nevek	Mai megnevezések
Bakota-fok	Bakóta-csatorna
Kanda-fok	Csata-csatorna
Öreg-Duna	Fás-Duna
Baracskai-Duna	Ferenc-tápcsatorna
Öreg-Duna, Baracskai-Duna	Füzeséri-Holt-Duna
Kanda-fok, Kutas-fok, Disznóvíz (Lök), Konyica-fok, Jécs-fok	Karapancsai-főcsatorna (lásd XII. melléklet, XI. Mellékletek)
Szekeret-fok, Rasztok-fok, Sár-fok, Sebes-fok	Keresztfoki-csatorna
Prokop-fok	Nagy-erdei-csatorna

2. táblázat A Mohácsi-sziget vízrajzi nevei ma

3. Szigetek és zátonyok

A vizsgált területünkön, a Mohácsi-szigeten kívül számos kisebb szigetet és zátonyt is találunk a Duna medrében. A Második katonai felmérés térképén több alkalommal találkozunk az *Insel* elnevezéssel, ami a sziget német megfelelője: például ilyen az *Ada Insel* (az *ada* szó török nyelven is szigetet jelent). A Mohácsi-sziget délnyugati területén, a Sárkány-Duna kanyarulatánál helyezkedett el, ma már ez a sziget nem létezik, mert a folyószabályozások következtében a Dunának ezen kanyarulatát megszüntették. A Harmadik katonai felmérés 1:75000-hez méretarányú térképén már csak Szigetnek, az 1:25000-hez méretarányún pedig Ada-szigetnek hívják.

Hercegszántótól nyugatra terül el a *Kadia Insel* (Kadia-sziget). A Második katonai felmérésen és a Duna mappáció ábrázolásán is a *Kadia* név szerepel (Duna-mappáció, 1840). Az elnevezésnek több magyarázata is van: a 18. században keletkezett forrás az alábbiakat írja: „...azon szigeten, melyet a két Duna egyik nap Kelet, azaz Bács Vármegye felül, a másik Mohács felül közben veszi, réghenten Oszrováknak hittak, de minek utána török világban bizonyos Kadia nevű Törököt, aki azon szigetben sok méheket tartott, veszprémi magyar hajdúk (kikkel akkor szólott is a Fátens) megfoglák, és mezételelt fához kötvén ugyan abban az szigetben szúnyogokkal megetették, azolta Kadia szigettyének hívattatik és ugyanazon sokszor nevezett szigeten túl Bács vármegye felül lefolyó Duna mindenkor öreg Dunának nevezetett....” (Szita, 1976). A Harmadik katonai felmérésen a Kadia-szigetet már *Budzsáknak* hívják, ettől délre helyezkedik el az *Ostrovacz* nevű sziget, valamint a Mohácsi-sziget legdélebbi részének nyugati felén is van egy *Budzsák* (eldugott, félreeső hely) nevű

sziget. Pesty Frigyes már a következőket írta le a név eredetéről: „*A sok Kandia helynév a török hódítás emléke. A név mindig oly határrészre vonatkozik, mely elhagyatottsága, mostoha állapota miatt tűnt fel, valószínűleg a Kandi és Kandlia helynevek is ide tarthatók.*” (Pesty, 1888).

A Második katonai felmérés szelvényén Szondtól (szerb neve latin betűvel Szonta) nyugatra a Kandia több (Kandlia, Kandlé) alakban is előfordul. A sziget a Harmadik katonai felmérésen már a déli szláv *Budzsák* néven szerepel. Érdekesség, hogy ez a név is több helyen megjelenik a Mohácsi-szigeten és környékén. Mindkét elnevezésnek hasonló a jelentése, többnyire a periférián lévő elhagyatott, eldugott, mocsaras helyeket nevezték így (Pap & Kitanics, 2020). A Mohácsi-sziget legdélebbi részén helyezkedett el a sokak által „*senki szigetjének*” nevezett kis terület, a *Kengya* (vagy *Kengyia*)-sziget, melyet egykor a Lassú-fok és a Baracska-Duna fogott közre. Jelenleg „de jure” Horvátországhoz tartozik, de Szerbia felügyeli a területet. Ma ezen a területen tanyavilágot találunk, melyet szintén Kengyának hívnak, mára a tanyák száma megfogyatkozott, az 1956-os jeges árvíz itt is elpusztított szinte mindent. Lakosságának etnikai összetételéről nem tudunk sokat, főként déli szlávok éltek itt, az 1760-as évektől pedig palócok érkeztek a Felvidékről (Kalinka, 2019). Nevének jelentését nem ismerjük, írott források nincsenek róla, de a korábban említett középkori Kengy falu ezen a területen állt, feltehetően a sziget ennek a településnek a nevét őrzi.

A Harmadik katonai felmérésen *Panjovitca* vagy *Panjoviticza*-sziget Hercegszántótól északnyugatra található, neve déli szláv eredetű lehet, jelentését nem ismerjük. A Habsburg Birodalom kataszteri térképén már *Klagya* néven szerepel, ami szintén horvát vagy szerb eredetű (*klada*), és farönköt jelent. Az 1941-es magyarországi katonai felmérésen itt már csak a *Horváth-tanya* felirattal találkozunk, amely a szigeten lévő egyik terület tulajdonosára utal. Magyar eredetű elnevezések közül a *nagy*, *kis*, *mocskos* melléknevek több helyen jelennek meg a térképeken. A kis és nagy jelzőket értelemszerűen az adott szigetek a méretük miatt kapták. Kölked településtől keletre helyezkedik el a *Mocskós* vagy *Mocskos Sziget*, amelynek nevét először a Második katonai felmérés szelvényén olvashatjuk. Elnevezése egyes feltételezések szerint abból ered, hogy a régi időkben a dunai hajósok ezen a részen kötöttek ki fürdeni (Pesti, 1982). Valószínűbb azonban, hogy a folyószakasz zavaros vizéről kapta a nevét. Magyarország katonai felmérésén (1941) a szigetet már *Harci-zátony* néven jelölik, a térkép alapján a Mocskos-Duna a természetes mederváltozás következtében fokozatosan tűnik el.

Személyneveket tartalmazó szigetnevek közül kevés található a vizsgálati területünkön. A korábban említett Margitta és Brigitta elnevezéseken kívül még egy női személynevet tartalmazó földrajzi nevet találtunk, a *Gabriella-szigetet*. Ez az elnevezés először az 1941-es

katonai felmérés térképén bukkan fel, előtte a zátonyt *Beda-szigetnek* hívták (az ártér jelentésű *beda* szó eredetét az előző fejezetben már említettük). Pesti János gyűjtésében, az adatközlők szerint „Frigyes főherceg lányáról” nevezték el (Pesti, 1982). Az említett főherceg az a Habsburg–Tescheni Frigyes volt, aki a 20. században élt, és a vizsgált területünkön birtokokkal rendelkezett. Egyik lányát pedig valóban Gabriella Mária Teréziának hívták.

Állatokról történő elnevezést a szigetek között nem igazán találunk, de megjelenik például a *Sárkány-sziget* esetében az említett mitikus lény. A hely a közelében lévő Duna kanyarulatáról, a Sárkány-Dunáról kapta nevét, melyet annak kanyargóssága miatt neveztek ezen a néven. A szigetek felül négy zátonyt is névvel illetnek az 1941-es katonai felmérés térképén, hármat Dunaszekcső és egyet Mohács közelében. A mohácsi *Cigány-zátony* nevét onnan kapta, hogy a városban élő cigányság zöme a település déli részén élt, a zátony közelében. A dunaszekcsői hármas a *Felső-, Alsó- és Szent Háromság-zátony* néven ismert. A *felső* és *alsó* elnevezések arra utalnak, hogy a városhoz képest hol helyezkedtek el. A kataszteri térképen a *Felső-zátonyt Kis-szigetnek* (ami a méretére utal), az *Alsó-zátonyt* pedig *Alsó-Bödének* írják.

A *Szt. Háromság-zátony* neve onnan eredhet, hogy még a 19. század elején a Mohácsi-sziget szekcsői részén építettek egy Szentháromság kápolnát, melyet a későbbi folyószabályozások által leválasztottak a szigetről. Ennek megfelelően a kápolna emlékére kaphatta a zátony ezt a nevet (Pesti, 1982).

4. Erdők

Az első részletes forrás, amin már nevekkal jelölik a Mohácsi-szigeten fellelhető erdőket, a Duna-mappáció, annak térképei. A Második katonai felmérésen a magyar *erdő* szó helyett még néhány földrajzi névnél a német *Wald* (erdő) szót használják, ilyen például a *Csele Wald* (Rihától északra) is: neve Csele faluhoz köthető, ami a török időkben pusztult el, a települést pedig Cselej nevű birtokosáról nevezték el (Györffy, 1963). A középkorban ez a szigeti terület a faluhoz tartozott. Ettől keletre helyezkedik el a *Tiser Wald*, amely az adatközlők szerint a *Tiser*, azaz a *Tischler* (Ács) vezetéknev egyszerűsödött alakja. Nagybaracskától nyugatra terül el a szigeten az *Illman Wald* (Második katonai felmérés), a Duna-mappáció térképén az *Illimány* nevet olvashatjuk le, ami déli szláv eredetű. Az adatközlők szerint Ilimány vezetéknevű szerb erdőbélőről kapta a nevét (Pesti, 1982), de a szó hasonlóságot mutat a *limán* természetföldrajzi fogalommal is. A limán vagy limány a Fekete-tengernél jellemző torkolattípus, ahol a keletkező öblöknél a tenger menti szárazföld megsüllyed és a folyó völgyét elönti a tengervíz, úgynevezett visszafolyás figyelhető meg ilyenkor. A szigeten még több erdőnek is a neve déli szláv eredetű, amiknek a jelentését az alábbi táblázatban foglaltuk össze (3. táblázat).

Erdők neve a Második katonai felmérés térképén	Jelentésük
Sirina-erdő	A horvát <i>širina</i> , azaz <i>széles</i> szóból ered a neve, a terület méretére, kiterjedésére utal.
Topolovac-erdő	Horvátul a <i>topolov</i> meleg helyet jelent.
Verpolye Wald	A déli szláv <i>vrpoljiti</i> (forgolódik) szóval lehet kapcsolatban. Régen a Duna medrében itt nagy forgó lehetett.

3. táblázat A Mohácsi-sziget erdeinek déli szláv eredetű nevei

A Második és Harmadik katonai felmérésen, illetve a 19. századi kataszteri térképen a *Sirina* név két helyen tűnik fel, az egyik a Disznóvíztől (Lök-fok) keletre, a másik pedig a Mocskos Dunától délkeletre. A térképek alapján ez egy összefüggő nagy erdőség lehetett. Az 1941-es magyarországi katonai felmérésen már *Főhercegi-erdőnek* nevezik. Szintén az előző alfejezetben említett Habsburg főhercegről kapta a nevét.

Az erdők névadásánál is megfigyelhető a rájuk jellemző tulajdonság alapján adott nevek, minősítő jelzők. A *Nagy-Erdő* hatalmas, összefüggő erdőségéről, az *Ágas-Erdő* a sűrű, alacsony akácósárról kaphatta a nevét. Ebbe a kategóriába sorolhatjuk még a *Bosaja*-, és a *Sárhát*-erdőt is. Ezekre a helyekre jellemző, hogy erősen mocsaras, vizes a területük. A Második katonai felmérés térképén a Riha-tótól északkeletre található meg a *Bosaja-erdő*. A 19. századi kataszteri térképen már a *Pocsalja* és a *Posolya* név jelenik meg. Az elnevezés a mai pocsolya szavunknak felel meg.

A *Karapanca-erdő* Hercegszántótól nyugatra kerül el. Neve *Fekete karom*, ami török eredetű és feltehetően bosnyák vagy szerb közvetítéssel alakult ki. A *kara* feketét, a *pençe* karmot jelent, horvátul a *pandža*, szerbül (latin betűkkel) a *kandža* is szintén karmot jelent. A magyarosított Karapanca név tehát félig török, félig déli szláv eredetű. A terület elnevezéséhez egy legendát is társítanak: „*A helybéliek szerint, amikor vonultak vissza a törökök, pánikszerűen menekültek, s mindenféle tervezés nélkül belevetették magukat a dunai ősdzsungelbe. Itt az ingoványos talaj miatt a janicsárok kézről-kézre adták át az uralkodói trónust és a benne ülő szultánt. Néhány szerencsétlen úgy belesüppedt a lápba, hogy ottveszett, és még évekkel később is kiálltak a lápból a mumifikálódott testek ujjai.*” (Kalinka, 2018, p. 54).

A korábbi évszázadokban keletkezett térképek alapján elmondhatjuk, hogy a 19–20. századig a földrajzi neveknél a nyelvhasználat vegyes volt: megjelenik a latin, a német, a horvát és a szerb is a magyar mellett. Az első fejezetben említett magyar etnikai homogenizációs törekvések a 20. századi térképeken is érzékelhetők.

VI. A Mohácsi-sziget települései

A településeket általában típusok szerint csoportosítjuk. A vizsgált területünkön beszélhetünk állandó és ideiglenes településekről is.

Az ideiglenes települések „rövid ideig” léteznek. Az ideiglenesség azt jelenti, hogy a csoport ideiglenesen foglalja el a térnek valamely konkrét helyét. Az állandó települések csoportjába tartoznak a magányos és csoportos helységek is. Azokat, amik pár darab lakóegységből állnak csak, magányos településeknek nevezzük, ezeket valamilyen gazdasági tevékenység hozza létre, legtöbbször a mezőgazdasági termelés következtében alakulnak ki (Pirisi & Trócsányi, 2019). Ilyen például a tanya és a szállás is, melyekből a Mohácsi-szigeten az 1956-os jeges árvízig több tucatnyi létezett. A természeti katasztrófa után a lakóegységek többsége újjáépült, amit már tervszerűen végeztek, ezáltal pedig új települések keletkeztek a szigeten.

1. Elpusztult és ideiglenes települések

A Mohácsi-szigeten az Árpád-kori települések teljesen elpusztultak. A 1. ábrán jól látható, hogy a települések a sziget északi részén helyezkedtek el. A déli részére inkább a környező települések külterületei nyúltak be. A középkorban ezek a területek különböző világi személyek és egyházi birtokosok tulajdonában voltak. *Töttös* falut a pécsváradi Szent-Benedek apátság, *Páliportot* a hájszentlőrinci prépostság, *Felszekcsőt* (ami a mai Dunafalva helyén állt) pedig a fehérvári káptalan birtokolta (Györffy, 1963). *Gerebecs* a cikádori apátság tulajdonában volt (Csánki, 1894), a Duna jobb partján fekvő *Szekcsőt* a Herczeg család uralta. A 14–16. század között mintegy tíz település és egy praedium volt a Mohácsi-sziget területén. A török uralom idejére mindegyik település elnéptelenedett (Pánya, 2020) (4. táblázat).

Bár Pánya nem ír tanulmányában róla, Györffy említ egy *Kengy* nevű falut, amit Bezdán közelében helyez el. A Györffy által készített térkép a későbbi Kengya-szigetre teszi a települést, vagyis a Mohácsi-sziget déli részére. Egy 1198-ban keletkezett forrás alapján Kengy (Keud) falu dézsmáját a kalocsai érsek átengedte a káptalannak (Györffy, 1963). A falu szintén a mohácsi vész utáni időkben néptelenedett el (2. ábra).

Település neve	Birtokos	Nevének eredete
<i>Felcsele</i>	nyúlszigeti apácák	A Duna jobb partján fekvő Csele faluról kapta nevét. Ma: Csele-erdő őrzi emlékét.
<i>Felmohács</i>	pécsi püspökség	Mohács városról kapta nevét. Jelenleg Újmohács.
<i>Felszekcső</i>	székesfehérvári káptalan	Szekcső településről kapta nevét.
<i>Földvár (Földvári-tó környékén)</i>	szekcsői Herczeg család	Források szerint a tó mellett is állt egykor egy földvár.
<i>Gerebecs</i>	cikádori apátság	Szláv eredetű.
<i>Lak</i>	Töttös család	Lakott hely, település főnévből való.
<i>Páliport/Vajas</i>	hájszentlőrinci társaskáptalan, később a Töttös család	Páli nevű helység révátkelőhelye volt a Vajas folyón, majd önállósodott.
<i>Pósteleke</i>	a cikádori apátság pusztabirtoka	Személynév, mint birtokos és a telek szó összetétele.
<i>Szembécs</i>	Töttös család	A család castelluma a mészkőbúváson állt. Ma Zsembéc.
<i>Töttös</i>	szekcsői Herczeg család	Személynév.

4. táblázat A Mohácsi-sziget középkori települései
 Forrás: (Csánki, 1894; Konkoly, 2012; Pánya, 2020; Pesti, 1982)

Lázár deák térképén a Mohácsi-szigeten három feliratot olvashatunk: *Vaias* (Vajas), *Felmohatz* (Felmohács) és *Ketznek* (Keskend, ma Horvátországban, Eszék-Baranya megyében található). Ebből a három településből az első kettő helyezkedett el a sziget mai területén. Felmohács Mohács városához tartozott, a 16. század elején elpusztult. A magyarok a hódoltság idején ide menekültek a törökök elől – Evlia Cselebi szerint a törökök nem mertek a szigetre lépni a szabad hajdúk miatt, mert félték tőlük, így a szigeten a magyarok biztonságban voltak (Lázár, 1528; P. Nagy, 1998). A török kiűzése utáni évben az oszmán seregek ismét megtámadták az országot. A császári haderők parancsnoka, Lotharingiai Károly védelmi okok miatt elrendelte Mohács elpusztítását. A lakosság ismét a szigetre menekült, ahol új települést hoztak létre, Felmohács helyén, Kismohács néven (Pánya, 2020; Túri, 1976). Marsigli térképén is találunk egy ábrázolást a szigeten *Kiczin Moács* nevű helységről (Marsigli, 1726) (5. ábra). Az ezt követő években Mohács újra elkezdett benépesülni különböző etnikumú lakossággal (magyarok, szerbek, sokácok, németek és cigányok, valamint a 19. századtól zsidók is), akik különböző városrészekben telepedtek le. A szigeti Kismohácsról a református magyar lakosság Mohács délkeleti részére, a katolikus magyarság pedig a város délnyugati részére költözött vissza.

A pécsi püspök, Klimó György a németeket 1768–1769 között telepítette le Mohács mellé az uradalom területére, ami akkor közigazgatásilag még nem tartozott a városhoz. Ez a település az Első katonai felmérés térképén is feltüntetésre került *Neu Mohács* (Új-Mohács) néven. Az új települést 1796-ban csatolták hozzá a városhoz (Első katonai felmérés, 1783; I. G. Nagy, 2001).

5. ábra Kiczin Moacs Marsigli térképén 1690 körül
Forrás: <https://maps.hungaricana.hu/hu/MOLTerkeptar/29267/>

Később a lakosság ezt a településrészt is Kismohácsnak nevezte el. Ennek a településnek az emlékét ma Mohács déli részén egy kis útnak (Kismohács út) a neve őrzi. A szigeti Kismohács helyén 1956-ig tanyacsoportok léteztek. A jeges árvíz követően új falut hoztak létre, ami közigazgatásilag Mohácshoz tartozik, neve Újmohács lett (László, 1966).

Ezen kisebb települések elnevezésében a *fel*, a *kis* és az *új* minősítő jelzőket használják. A *fel* előtag arra utal, hogy Mohácstól északra (a folyón felfelé) helyezkedett el, a *kis* pedig a relatív méretére utal.

2. Szállások, tanyák

A szállásokat és tanyákat az állandó települések közé soroljuk, de nem tekinthetők valódi településnek, mivel a településekre jellemző funkciók nem jelennek meg. A neveket a Második és Harmadik katonai felmérés térképszelvényeiről, a 19. századi kataszteri térképről és az 1941-es magyarországi katonai felmérés térképéről gyűjtöttük össze. A szállásoknál is azt vizsgáltuk meg, hogy mi alapján nevezték el, illetve ha megváltozott a nevük, mire változtatták meg, ezen felül az is érdekelt minket, hogy mi volt ezeknek a jelentésük. Az elnevezéseket itt is csoportokba soroltuk, csakúgy, mint a többi földrajzi nevet, amit eddig vizsgáltunk. A kutatás során gyakran előfordult, hogy a csoportok között átfedések voltak.

Első kategóriánkban a nevek közeli településekről vagy más földrajzi képződmények neveiből eredeztethetőek. Legfőképpen a sziget szomszédságában levő települések birtokai nyúltak át a folyón túlra, és a létrehozott szállásokat ezekről a helységekről nevezték el. Ilyenek például a *Mohácsi*-, a *Földvári*- és a *Darázsi-szállások* nevei is. Vannak olyanok, amiket a közelben található tóról, szigetről vagy fokról neveztek el: *Riha*-, *Kengya*- vagy *Lök-szállás*. Akadnak olyanok is, amelyek más földrajzi objektumokról kapták neveiket: a Riha-tó keleti partján egykor egy zátony húzódnak, aminek a színe fekete volt (mocsárra utal). Innen eredhet a *Fekete Zátony-szállás* neve, ahogy a közelében levő, ugyanilyen nevű erdő megnevezése is.

Második csoportunk a növény- és állatnevekből származó megnevezések, ezek közé tartozik: a *Galonya*-, *Csé(e)be*-, *Csóka*-, *Farkas*- és *Bika-szállások*, valamint az 1941-es katonai felmérésen megjelenő *Kender-telep* is. A *galonya* elnevezés a galagonya szó átalakult formája, Andrásfalvy szerint itt egykor galagonyás, tüskés rengeteg volt (Andrásfalvy, 1975). A *csébe* vagy *csebe* egyes feltételezések szerint a csibe szó elváltoztatásából jött létre.

A harmadik kategóriába a déli szláv eredetű nevek tartoznak. A *Kovačina* (Kovács)-, *Damjanović* (Damján fia)-, *Perovics* (Péter fia)-, *Gaics* (Fekete)-, *Gorjancev/Gorjanec-szállások* a tulajdonosokról lettek elnevezve. Az *Oraskovici-szállás* a déli szláv orah, vagyis dió szóból származik, az Oraskovica jelentése diós. A *Leszkovac-szállás* a leskovac, azaz mogyorófa vessző szóból, a *Verban* a vrba, vagyis fűzfa szóból ered. Találunk olyan neveket is, amik a közelükben fekvő földrajzi képződményekről kapták elnevezéseiket. Ezek közé tartozik a *Livida-szállás*, mely a déli szláv livada, azaz rét szóból származik. A *Konyica-szállás* a közeli Konyica-fokról kapta a nevét, ami lóitatót vagy lógázlót jelent. A *Veliko Duna-szállás*, a *Veliko-Szelistye* és a *Male-Szelistye* „helységek” elnevezései a déli szláv veliki (nagy), a mali (kicsi) illetve a selišće, azaz majorság, faluhely szavakból származnak.

Negyedik csoportunkat a török nyelvhez kapcsolódó nevek alkotják. Ezek közé tartozik a *Karapáncs-szállás*, nevét a korábban már említett közeli Karapanca-erdőről kapta, aminél az előtag jelentése fekete karom. A Második katonai felmérés térképén a *Kladia-szállás*, a Harmadik katonai felmérésen már a *Kiskladia-szállás* név olvasható le. Nevét valószínűleg a közeli, azonos nevű szigetről kapta, az elhagyatott, mocsaras helyeket nevezték így. A *Kalkan-szállás* neve eredetileg egy török szóból származhat, aminek jelentése pajzs, valószínűsíthető még, hogy az egykori tulajdonosa után kaphatta a nevét, de ez nem bizonyított (Csáki, 1995; Pesty, 1888).

Ötödik kategória a személynevek, tulajdonnevek csoportja, ide tartozik a *Pap*-, *Horváth*-, *Tatai*-, *Gatti*-, *Valkai*-, *Róna*-, *Csatai*-, *Varga*-, *Németh*-, *Sirok*-, *Rókus*-, *Mojzes*- és *József-szállás*. Az előbb felsorolt szállások mindegyike az 1941-es Katonai Felmérés térképén szerepel.

További kettő található meg a Második és Harmadik Katonai Felmérés térképszelvényein: *Kajtor/Kajtár*- és *Dekasy*-, későbbi nevén *Panyszik-szállás*. E két település már nem található meg a későbbi térképeken, valószínűleg a felmérések közt eltelt időben elpusztultak vagy valamilyen okból kifolyólag csak elnéptelenedtek.

3. Állandó és újonnan létrejött települések

Az előző fejezetekben említésre került már, hogy a Mohácsi-szigeten kevés település létezett, illetve létezik most is, valamint a 20. században létrejöttek újak is. A következőkben ezeknek a helységeknek a néveredetét tárgyaljuk.

A dolgozatunk történeti földrajzi részében már megírtuk, hogy Dunaszekcső a római korban is lakott volt, valamint, hogy milyen etnikumok (magyarok, szerbek, németek) települtek be a századok során a területre. A település Mohácstól északra található, a Mohácsi-szigeten pedig a külterületei helyezkedtek el, melyekből 1954-ben Dunafalva néven önálló település lett.

A szigeti külterületeken szállásokat alakítottak ki: Rác-, Öreg- és Németszállásnak hívták ezeket. Ezek az elnevezések arra is utalnak, hogy melyik nemzetiségek települtek be (Bezerédy, 1975). Dunaszekcső világi birtokosai a Héder nemből való Herczegek voltak, akiket később a szekcsői Herczeg családként említettek. A falu nevét a történelemben számos formában rögzítették:

- a 13. századi okiratokban *Predium Schekchu* vagy *Zekchu*,
- a 14. századi Zichy-oklevelekben *Scechu* vagy *Zekcheu* néven.
- Anonymus a *Gesta Hungarorum* (1200 körül) művében is megemlíti Szekcsőt *Zecuseu* alakban, és magyarázatot is ad a név eredetére: Őd (aki elfoglalta a vidéket) nevezte el a települést, mert magának állandó lakhelyet és széket állított. Anonymus a szék szóhoz hasonlítja az elnevezést, akkoriban a székek a központ, helyben maradás volt a jelentése (Anonymus, 1250; Csánki, 1894).
- Térképeken:
 - o Lázár deák (1528): *Zagktzew*,
 - o Marsigli (1690): *Sexiu*,
 - o 1700-as térkép: *Szekso*,
 - o Karpe Mihály (1760): *Szecső*,
 - o Müller (1769): *Szekső*,
 - o Duna-mappáció (1830-1840): *Szegcső*.

Pesti, a helység nevének eredetét többféleképpen magyarázza:

- szövik ige gyakorító képzős alakja, melléknévi ige,
- vagy valószínű, hogy a középkorban volt egy *szekcső* földrajzi köznév, aminek jelentése: sebesen, fodrozva haladó víz (Pesti, 1982).

Mohács közigazgatási területéhez több szigeti rész is tartozik: Újmohács és Sárhát. Újmohács eredetét, már az előző fejezetben leírtuk. Sárhát a Riha-tótól északkeletre helyezkedik el, a sziget legfiatalabb településrésze. Mint Újmohács, úgy Sárhát is az 1956-os árvíz után épült fel. Az áradást megelőzően a szállásokat a terület magasabban fekvő pontjaira építették (László, 1968). Nevében a *hát* a földkiemelkedés felső részére, a *sár* pedig a terület mocsaras, lápos jellegére utal.

Homorúd a Riha-tótól délkeletre található meg. A falu több, egymástól távolabb elhelyezkedő tanyacsoportból, szállásból alakult ki: Riha-, Csebe-, Csóka-, Fekete Zátony-, Homorut-, Leszkovác- és Balázsszállás. Az adatközlők szerint a helység a Duna régi árterén kialakult kanyargós hátra települt, és ennek a belső része volt homorú. Nevének eredetére van egy másik magyarázat is: a szigetet többször elöntötte az árvíz, ami mindig súlyos károkat okozott, ezért *Nyomorúdnak* vagy *Nyomorútnak* hívták és ezen szavak eltorzításából keletkezhetett (Pesti, 1982). Valószínűbbnek tartjuk, hogy az első a helyes állítás a település nevének eredetével kapcsolatban. A *hódunai* tanyavilág a Bács-Kiskun megyei Hercegszántó szigeti külterületéhez tartozik, csak úgy, mint a *budzsáki* tanyák. A Harmadik katonai felmérés térképén és az azelőtt keletkezett térképeken a területet *Debrina szállásnak*, az 1941-es katonai felmérésen *Táltos-majornak* hívják. Valamikor a 20. század második felében kaphatta a helység a Hóduna nevet. A Harmadik katonai felmérés térképszelvényén a mai tanyáktól délkeletre, a Duna egykori holtága található meg, amit *Hó-Dunának* neveztek. Véltetően a *hó* a holt (hótt) szavunk egyszerűsödött alakja.

Püspökpuszta a Mohácsi-sziget keleti felén, közvetlen a Földvári-tó szomszédságában lelhető fel. A terület a pécsi püspökség tulajdonában volt, azon belül is Mohácshoz tartozott, majd 1951-ben Dávodhoz csatolták. Neve onnan ered, hogy a püspökség állattartó majorja volt ezen a területen (Iván, 1994; Magyar Közlöny, 1951).

A 19. század végétől a Mohácsi-sziget határainak megváltozásával Szeremle a sziget része lett. A középkorban Bodrog vármegyéhez tartozott és a bátai apát tulajdonában állt, ezt követően Pest-Pilis-Solt-Kiskun, majd Bács-Bodrog vármegyék részét képezte. A 20. század közepe óta Bács-Kiskun megyéhez tartozik. Tóth és munkatársai szerint a község földrajzi fekvése nem volt állandó az évszázadok során, amit a térképek is bizonyítanak. Az első település a maitól kissé északra helyezkedett el, ami a mohácsi csatát követően elpusztult. A lakók innen a Pandúr-

szigetre menekültek és 1704-ig tartózkodtak itt. A harmadik helységet a Báticaszék melletti erdőben hozták létre, de 1711-ben visszaköltöztek a Pandúr-szigetre. Az árvizek miatt ezt a helyet is kénytelenek voltak elhagyni, végül 1773-ban a ma is ismert helyére költözött Szeremle népessége (Tóth et al., 1934). Lázár deák *Zeremlen* néven tünteti fel a falut (Lázár, 1528). Karpe Mihály a települést még a Pandúr-szigeten ábrázolja *Szeremlye* felirattal (Karpe, 1760). Müller már a ma is ismert *Szeremle* nevet használja, valamint még mindig a Pandúr-szigeten helyezi el (Müller, 1769). Az Első katonai felmérés térképszelvényén és az időben utána készült térképeken már a szigettől északra helyezkedik el Szeremle. A település elnevezése a történelem során több alakban is feltűnt a középkori határvitákról szóló Zichy-oklevelekben, például: *Zeremlyan* vagy *Seremlyen*, de létezett a *Szeremlyén* névváltozat is (Csánki, 1894; Kapocs & Kőszegi, 1980). Neve déli szláv eredetű, a *Srěmljane*, *Sremljani* szavakból származik, ami magyar nyelven *szerémségieket* jelent (Kniezsa, 1955). Neve tehát feltehetően onnan ered, hogy első lakói a Szerémségből költöztek be.

VII. A sziget utcaneveinek változása

A szállások és az állandó települések neveinek elemzése után a sziget utcanév anyagát vizsgáltuk meg. A közterek elnevezései és változásai már a 19. század második felétől kezdve képet szolgáltatnak az ország területén végbement politikai változásokról, ugyanis tükrözik a névpolitikában is megjelenő változások irányait. Az ezt megelőző időkben az utcák főleg valamely jellegzetességükről, az ott lakó nemzetiségekről (pl.: Szerb utca), épületekről (pl.: Templom utca), esetleg foglalkozásokról (pl.: Tímár utca) kapták nevüket. Az ezutáni időszakokban már megjelenik a politikai szándék is a nevek adásában (Pap et al., 2023; Szívós, 2019). Ezekből öt jelentős időszakot tudunk elkülöníteni:

- A 19–20. század fordulóján végbemenő magyarosítási folyamatok, valamint az akkori királyi család, a nemesség vagy jelentősebb politikusok nevei megjelennek a közterek elnevezéseiben.
- Az 1919-es kommunista Tanácsköztársaság ideje (ennek az időszaknak nem volt kihatása a vizsgált területre, ugyanis egybeesik a területünk szerb megszállásával).
- A két világháború közti időszak.
- A második világháborút követően megjelenik a szovjet hatás és a kommunizmus kisebb-nagyobb alakjairól neveznek el több utcát és teret.
- Az 1990-es évek rendszerváltását követően, valamint 2012 után következtek be újabb névváltoztatások, melyek elsősorban a szocialista múltra utaló nevek megváltoztatására, kiiktatására törekedtek.

A névváltoztatások témái is néhány specifikus téma köré csoportosultak. Ezek általában a magyar történelem kiemelkedő politikai személyiségei, valamint művészei. Ezeket a neveket a következő főbb kategóriákba soroltuk:

- a magyar honfoglaláshoz és az Árpád-házhoz kapcsolódó nevek;
- a 15–17. századi török ellenes háborúk hőseinek nevei;
- a 19. század reformkorának neves alakjai;
- az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc jeles alakjainak nevei;
- a 20. századi neves írók, költők és képzőművészek.

A Mohácsi-szigeten megtalálható nevek között is leginkább ezen csoportokba tartozó nevek jelennek meg. Ezen felül megjelennek olyan nevek is, amelyek állatokhoz vagy növényekhez köthetőek.

Kategóriákba rendeztük a neveket az alapján, hogy milyen eredetűek. Érdekesnek találtuk, hogy a névadásban nem az etnikai jelleg volt a meghatározó.

Kategóriák	Nevek
Történelmi személyek	II. Rákóczi Ferenc utca, Kossuth Lajos utca, Dózsa György utca
Költők, írók, művészek	Petőfi Sándor utca, Móricz Zsigmond utca, Erkel Ferenc utca
Állatok és növények	Compó utca, Csuka utca, Hársfa utca
Földrajzi jelleg	Dunaszél utca, Zátony utca, Mező utca
Szocializmushoz kapcsolódó	Tulbanov utca, Ságvári utca, Úttörő utca, Május 1. utca
Női név	Anna utca

5. táblázat A Mohácsi-sziget utcaneveinek egy része kategóriánként

A történelmi személyek csoportjában a leggyakrabban előforduló nevek: *Árpád*, *II. Rákóczi Ferenc*, *Kossuth Lajos* és *Dózsa György*. Ezek a történelmi alakok, mind a magyar nemzet jelképévé váltak tetteikkel a történelem során.

A költők írók és művészek kategóriájában *Ady Endre*, *Petőfi Sándor* és *Vörösmarty Mihály* nevei azok, amelyek több településen is felfedezhetők. Ezen személyek tekintetében sem tudtunk közvetlen kapcsolatot találni a Mohácsi-szigettel, sokkal valószínűbb, hogy ahogy a történelmi személyek neveinél, úgy itt is a magyar identitás és a nemzeti összetartozást jelképező mivoltuk miatt adták ezeket a neveket.

Az állatok és növények közül a *hársfa*, a *nyár*, a *nefelejcs*, a *fenyő* és a *csillagvirág* nevek jelennek meg, míg az állatok közül kivétel nélkül csak a halfajok nevei: *compó*, *csuka*, *harcsa*, *sügér*, *kárász* és *keszeg*. Ezek tartalmukban politikailag semlegesek, de a „szigeti életmódhoz” logikusan kapcsolódnak. A mohácsiak identitásában a Dunán és a szigeten folytatott tevékenységek (pl. a halászat, a halászlé főzése) kiemelten fontos szerepet játszanak már évszázadok óta.

A földrajzi jelleghez kapcsolódó csoportban olyan nevek kerültek, melyek valamilyen természetföldrajzi jelenséghez kapcsolhatók. Ezek közé soroljuk a *Sziget utcát*, a *Zátony utcát*, a *Gát utcát*, a *Mező utcát*, a *Dunaszél utcát*, a *Felső- és Alsó Duna sort*. Ahogy azt már korábban is említettük, az ehhez hasonló neveket gyakran használták a rendszerváltások során az előző rendszer jelképeinek lecserélése céljából. Ezek a nevek nem hordoznak magukban semmilyen politikai hangot, így képesek minden kornak megfelelni.

A szocializmus emléket idéző nevek már egy jóval érdekesebb kategóriát képeznek, ugyanis a rendszerváltozást követően két névváltoztatási időszak is lezajlott az ország területén, amelynek során a szocializmushoz kapcsolódó neveket lecserélték (1990 és 2012 körül). Példának hozható fel a szigeten Homorúd esete, a településen négy utcanevet változtattak meg: a *Felszabadulás utcából Árok utca*, a *Ságvári utcából Gát utca*, a *Sallai utcából Mező utca*, a *Zalka Máté utcából Szállás utca* lett. Az átnevezésekben jelen esetben is olyan semleges jelentéssel bíró neveket adtak, amiket nem lehet kötni semmilyen ideológiához vagy uralkodó politikai rendszerhez.

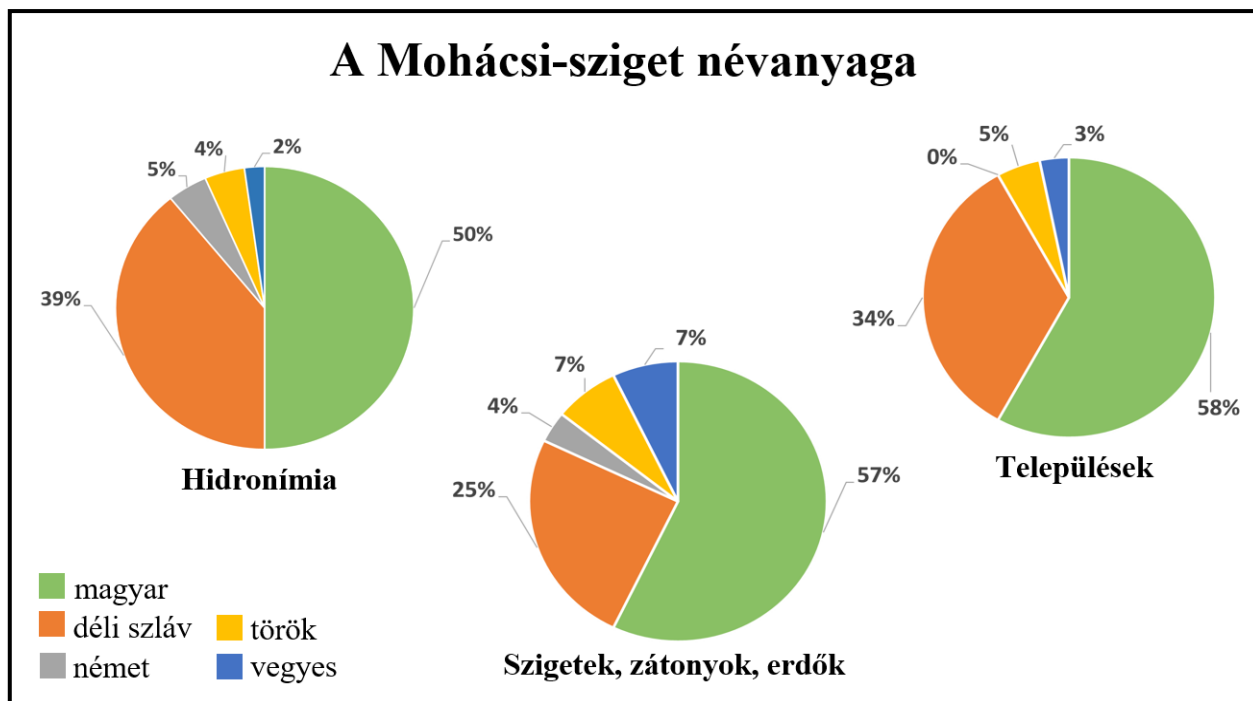
Ugyanakkor ezek mellett léteznek nevek, melyek máig fennmaradtak. Ezek közé tartozik a homorúdi *Május 1. utca*, az újmohácsi *Úttörő utca* és a sárháti *Tulbanov utca*. Pjotr A. Tulbanov neve azért maradhatott fenn, mert Nagybaracskánál az 1956-os árvíz pusztításakor több embert kimentve a vízbe fulladt, és emlékének tiszteletére nevezték el utcát róla (Pesti, 1982). Orosz származása ellenére az emberi kiállásának emléket állító utcanév így fennmaradhatott.

A szocialista korra vonatkozó emlékeken kívül érdekességként emelhető ki az egyetlen női név, az *Anna utca*. Ez abból a szempontból is kiemelkedő, mivel a földrajzi nevek tekintetében igen ritkán jelennek meg női nevek, azok is főként szentek vagy arisztokrata származásúak. Azonban ebben az esetben hosszas kutatás után sem találtunk semmilyen magyarázatot a név eredetét tekintve.

VIII. Konklúzió és a további kutatási irányok

A vizsgált területünkön a 20. század elejéig több nyelv volt használatos, amit a földrajzi névanyag is tükröz. A középkorban a magyar, az oszmán korban a szerb és a horvát nyelv volt a meghatározó, a török kiegészítő jelleggel jelenik meg. A török nyelvi réteg egy része mögött déli szláv, elsősorban bosnyák közvetítést sejtethetünk.

A 18–19. században a magyar, a déli szláv és a német nyelvi együttes hatás is tetten érhető, a sziget földrajzi nevei azonban leginkább magyar és déli szláv nyelvi befolyást mutatnak a korszakra jellemző etnikai jelenléttel összefüggésben. A Mohácsi-sziget földrajzi névanyagát kategóriákra osztottuk: hidronímia, szigetek-zátonyok-erdők, települések. Mindegyik kategóriában a nevek több, mint a fele magyar eredetű, a másik nagyobb arányt a déli szláv eredet képviseli. Annak is köszönhető ez a nagy arány, hogy a 16–17. századtól kezdve nagy számban települtek be a déli szláv népcsoportok a területre. A névanyagok közt találunk német eredetű elnevezéseket is, a sziget területére a németek azonban csak kisebb számban települtek be, a települések nevére ezért kevésbé hatottak. Például a szállások többsége is a tulajdonosáról kapta a nevét, akiknek magyar és déli szláv vezetéknevük volt. A szigetek-zátonyok-erdők közt nagyobb arányt mutat még a török eredetű elnevezés is. Az ötödik kategóriát a vegyes eredetű nevek adják, melyek közt németesített, illetve szlávósított magyar nevek is megjelennek.

6. ábra A Mohácsi-sziget névanyaga
Forrás: Saját ábra (2023)

A 19. század végétől megindultak a magyar etnikai homogenizációs törekvések, ekkortól kezdve, de főként a 20. század közepére már minden földrajzi nevet magyarosítottak. Ezt követően nagyobb névváltozások az utcanevekben figyelhetőek meg, amelyekre a 20. század kommunista, antifasiszta politikája hatott. A rendszerváltozást követően az ehhez a korhoz kapcsolódó nevek többé-kevésbé eltűntek.

A földrajzi névanyagban kevés női nevet találhatunk. Egy területet leginkább akkor neveztek el nőről, ha szent, esetleg arisztokrata vagy királyi származású volt. Szent-Brigitta-, Margitta- és Gabriella-sziget mellett a Mohácsi-sziget települései közt egyedül Dunafalva egy utcája visel női nevet, az Anna utca.

A vizsgálataink nyomán világossá vált számunkra, hogy a kutatást jó lenne tovább folytatni. Érdekesnek tűnik – összehasonlító jelleggel – az országhatáron túli területek névanyagát a névpolitikai szétfejlődés, a magyar és horvát nyelvi homogenizálódás szempontjából megvizsgálni: milyen változásokat hozott a Trianon utáni évszázad. A 16. században a Mohácsi-sziget kiterjedését egészen Apatinig jelölték a korabeli térképek. Déli irányba ez jelölheti ki a további vizsgálódásaink területi kereteit. Ugyancsak érdekes összehasonlításra adhat módot keleti irányban a kistáj további, a 20. században a Mohácsi-szigethez mesterségesen kapcsolt területek névanyagának elemzése.

IX. Irodalomjegyzék

- Andrásfalvy, B. (1975). *Duna mente népének ártéri gazdálkodása - Tolna és Baranya megyében az ármentesítés befejezéséig* (pp. 159–231). Ekvilibrium Kiadó.
- Anonymus. (1250). *Gesta Hungarorum*. Országos Széchényi Könyvtár.
<https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Szoveggyujtemeny-szoveggyujtemeny-1/kozepkori-irodalom-4E7/anonymus-12-13-sz-701/gesta-hungarorum-702/>
- Bándi, G., Sz. Burger, A., Fülep, F., Kiss, A., Maráz, B., & F. Petres, É. (1979). *Baranya megye története az őskortól a honfoglalásig* (G. Bándi, Ed.). Baranya megyei Levéltár - Pécsi Szikra Nyomda.
https://library.hungaricana.hu/hu/view/BARM_Mono_1979/?pg=266&layout=s&query=Contra%20Florentiam
- Becse, A., Mezösi, G., Ádám, L., Juhász, Á., & Marosi, S. (2010). 1.1.25 Mohácsi-sziget. In Z. Dövényi (Ed.), *Magyarország kistájainak katasztere* (pp. 51–54). MTA Földrajztudományi Kutatóintézet.
- Bezerédy, G. (1975). *Dunaszekcső és Bár története* (pp. 13–16). Községi Közös Tanács V. B.
- Comitat Baranya. (1870). *Baranya vármegye [B IX a 1444]*. Hadtörténeti Intézet És Múzeum.
<https://maps.hungaricana.hu/hu/HTITerkeptar/952/view/?bbox=1650%2C-4072%2C5993%2C-2274>
- Csáki, É. (1995). *Török-Magyar Szótár*. Balassi Kiadó.
- Csánki, D. (1894). *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában: Vol. II. kötet*. Magyar Tudományos Akadémia.
- Czuczor, G., & Fogarasi, J. (1862). *A magyar nyelv szótára*. Athenaeum Kiadó.
- Duna-mappáció. (1840). Duna-mappáció. In *Duna. - No. 126/1-1757. Duna-mappáció 1830-1840*. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára.
<https://maps.hungaricana.hu/hu/MOLTerkeptar/43069/>
- Első katonai felmérés. (1783). *Magyarország [B IX a 527] - Első Katonai Felmérés (1763-1787) (Mohácsi-sziget)*. <https://maps.arcanum.com/hu/map/firstsurvey-hungary/?bbox=2035967.3588233804%2C5762782.429906201%2C2152075.2047885633%2C5804134.862208482&map-list=1&layers=147>
- Ernyes, M. (2021). Baranya megye, Pécs szerb megszállása és a rendőrség államosítása Trianon után. *Magyar Rendészet*, 21(1), 141–154. <https://doi.org/10.32577/mr.2021.1.10>
- Faludi, G., & Nebojszki, L. (2008). A Mohácsi-sziget kialakulása és vizeinek történelmi változásai. *Hidrológiai Közöny*, 88(4), 47–57.
- Fricsy, Á. (1979). A pécsi klérus birtokainak telepítésügyi összeírása 1733-ban. In L. Szita (Ed.), *Baranyai helytörténetírás - A Baranya Megyei Levéltár évkönyve, 1978* (p. 169). Baranya Megyei Levéltár.
- Frisnyák, S. (1999). *Magyarország történeti földrajza*. Nemzeti Tankönyvkiadó.

- Györffy, G. (1963). *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza: Vol. I. kötet*. Akadémiai Kiadó.
- Halassy, B. (2020). *Kárpát-medencei etnikai kirakós*. <https://mek.oszk.hu/21400/21460/>.
- Harmadik katonai felmérés. (1881). *Harmadik katonai felmérés (1869-1887) (Mohácsi-sziget)*.
<https://maps.arcanum.com/hu/map/thirdsurvey25000/?bbox=2041889.4483945163%2C5759568.400100617%2C2157997.294359699%2C5800920.832402898&map-list=1&layers=129>
- Hervai, A. (2020). *A Mohácsi-sziget talajvíz rendszerének átalakulása a tájátalakítások következményeként*. PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM TERMÉSZETTUDOMÁNYI KAR .
- Iván, L. (1994). Településföldrajzi sajátosságok a dél-alföldi Duna-völgy középfalvaiban. *Földrajzi Értesítő*, 43. évfolyam(1-2. szám), 110.
- Kalinka, T. (2018). *Terra nullius - A Duna földje*. Napút Online.
<http://www.naputononline.hu/2019/08/10/kalinka-tamas-terra-nullius/>
- Kalinka, T. (2019, October 2). *Kengyia-sziget rövid története*.
https://szemelyemblogja.blog.hu/2019/10/02/kengyia-sziget_rovid_tortenete
- Kapocs, N., & Kőszegi, M. (1980). *Szeremle középkori oklevelei a Zichy okmánytárban* (E. Solymos, Ed.). Petőfi Nyomda, Kalocsa.
- Karpe, M. (1760). Mappa exhibens situm comitatum Bács et Bodrog prouti nunc in concreto per comitatu Bacsiensem administratur - TK 1158. In
<https://maps.hungaricana.hu/hu/OSZKTerkeftar/1154/view/?bbox=-17%2C-2437%2C3054%2C-1166>. Országos Széchényi Könyvtár.
- Kitanics, M. (2016). Szerbek Magyarországon, Migráció a 14-18. század között. *Rubicon Történelmi Folyóirat*, 27(2), 67–71.
- Knieszsa, St. (1955). Die Sprache der alten Slawen Transdanubiens . *Studia Slavica*, 45.
- Koczian, J. (1838). *Baranya Vármegye föld abrosza. [B IX a 1441]* -. Hadtörténeti Intézet És Múzeum. <https://maps.hungaricana.hu/hu/HTITerkeftar/949/view/?pg=3&bbox=-1170%2C-4975%2C7933%2C112>
- Konkoly, S. (2012). Újabb adatok Zsembéc várának lokalizációjához. *Modern Geográfia*.
- KSH. (2022a). *Helységnévtár (Dunafalva)*. Központi Statisztikai Hivatal .
https://www.ksh.hu/apps/hntr.telepules?p_lang=HU&p_id=12566
- KSH. (2022b). *Helységnévtár (Dunaszekcső)*. Központi Statisztikai Hivatal .
https://www.ksh.hu/apps/hntr.telepules?p_lang=HU&p_id=09186
- KSH. (2022c). *Helységnévtár (Homorúd)*. Központi Statisztikai Hivatal.
https://www.ksh.hu/apps/hntr.telepules?p_lang=HU&p_id=29966
- KSH. (2022d). *Helységnévtár (Mohács)*. Központi Statisztikai Hivatal.
https://www.ksh.hu/apps/hntr.telepules?p_lang=HU&p_id=23959

- KSH. (2022e). *Helységnévtár (Szeremle)*. Központi Statisztikai Hivatal .
https://www.ksh.hu/apps/hntr.telepules?p_lang=HU&p_id=28820
- László, L. (1966). Szigeti krónika. *Jelenkor*, 9. évfolyam(1. szám), 28.
- László, L. (1968). A busók földjén (Jegyzetek Mohács szigetéről). *Valóság*, 11. évfolyam(7. szám), 68.
- Lázár, deák. (1528). *Tabula Hungariae (1528)*, Jelzet: VAML T 541.
<https://maps.hungaricana.hu/hu/MegyeiTerkepek/5058/>
- Magyar Közlöny. (1951). A közlekedés- és postaügyi miniszter 7.903/D—238/1951. (VIII. 11.) K. P. M. számi rendelete . *Magyar Közlöny - Hivatalos Lap*, 177. szám, 798.
- Marsigli, L. F. (1726). *Danubius Pannonico-Mysicus : observationibus geographicis, astronomicis, hydrographicis, historicis, physicis perlustratus et in sex tomos digestus*. apud P. Gosse, R. Chr. Alberts, P. de Hondt ; apud Herm. Uytwerf & Franç. Changuion.
<https://maps.hungaricana.hu/hu/MOLTerkeptar/29267/>
- Második katonai felmérés. (1858). *Magyar Királyság [B IX a 1124] - Második katonai felmérés (1819–1869) (Mohácsi-sziget)*.
<https://maps.arcnum.com/hu/map/secondsurvey-hungary/?bbox=2076926.3915291328%2C5775505.800402125%2C2101061.383210177%2C5783780.108713996&map-list=1&layers=5>
- Müller, I. (1769). *A Magyar Királyság, Horvát-Szlavónia, Dalmácia, Erdély, valamint Bosznia, Szerbia, Bulgária és Havasalföld egy részének térképe 1769-ben*. Jelzet: B IX a 513. <https://maps.hungaricana.hu/hu/HTITerkeptar/409/view/?pg=7&bbox=1753%2C-2143%2C4459%2C-631>
- Nagy, I. G. (2001). *Kisebbségek együttélése 3. - Mohács nemzetiségeinek együttélése a XVIII-XX. században*. Kisebbségkutató Közalapítvány Kuratóriuma.
- Nagy, P. (1998). *Magyarország cigány népessége a XVI-XVII. században* (B. Gémes, J. Bana, & G. Perger, Eds.). Palatia Nyomda és Kiadó Bt.
- Pánya, I. (2020). A Mohácsi-sziget középkori topográfiája. *Történet Földrajzi Közlemények*, 8(3–4), 105–120.
- Pap, N., Gyenizse, P., Kitanics, M., & Szalai, G. (2020). Az 1526. évi mohácsi csata helyszínének földrajzi jellemzői. *Történelmi Szemle*, LXII. évfolyam(1. szám), 111–151.
- Pap, N., & Kitanics, M. (2020). 16. “A mohácsi Duna-ágot nem hívhatták Szakadék-Dunának, a tanúvallomásban pedig, amiből a Szakadék-Dunát hivatkozunk, mindvégig egy pontosan meghatározható helyen, a Duna-mappáción (1830-as évek) és a Második katonai felmérésen (1858) jelölt Kadia-sziget nyugati oldalán húzódó folyóágról van szó.” Mohács Vita. <http://mohacsvita.hu/felvetesek-es-valaszok/32-kerdes-16>
- Pap, N., Kitanics, M., Ács, M., & Reményi, P. (2023). Geo-history of the toponymy of the Mohacs Plain, SW Hungary. In G. O'Reilly (Ed.), *Place Naming, Identities and Geography - Critical Perspectives in a Globalizing and Standardizing World*. Springer Cham.

- Pecz, V. (1904). *Ókori lexikon*. Franklin Irodalmi és Nyomdai Rt.
<https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-okori-lexikon-CA894/d-CB495/danuvius-CB4C2/>
- Pesti, J. (1982). *Baranya megye földrajzi nevei II.* (A. Babics & L. Szita, Eds.). Baranya megyei Levéltár.
- Pesty, F. (1888). Kandia. In *Magyarország helynevei történeti, földrajzi és nyelvészeti tekintetben 1.* (p. 151). Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottsága.
- Pirisi, G., & Trócsányi, A. (2019). *Fejezetek a társadalomföldrajz világából*. Pécsi Tudományegyetem, Publikon Kiadó.
- R. Süle, A. (2022). *A Közép- és Kelet-európai német kisebbségek kitelepítése a második világháború után*. <https://adoc.pub/a-kzep-es-kelet-europai-nemet-kisebbssegek-kitelepitesi-a-mas.html>
- Szenoradszki, E. (2009). A vállalkozások területi jellegzetességei a Bajai kistérségben. *Modern Geográfia*, 4 (2)(137–158).
- Szita, L. (1976). Mohács gazdasági és társadalmi fejlődése a XVIII. század első felében. In *Baranyai helytörténetírás. A Baranya Megyei Levéltár évkönyve, 1976. - Mohács város gazdaságának és népességének fejlődése a XVI-XIX. században* (p. 55). Baranya Megyei Levéltár.
- Szívós, E. (2019). Utcanevek és utcanévváltozások: Térpolitika, érzelmi kötődés és generációs azonosulás. In *Lélek és történelem: Örökség* (pp. 199–216). ELTE BTK.
- Tóth, B., Rapcsányi, J., & Zimmer, F. (1934). Baja és Bács-Bodrog vármegye községei. In Á. Szabó, M. Ladányi, & A. Schön (Eds.), *Magyar Városok Monográfiája: Vol. 14. kötet* (pp. 512–515). Magyar Városok Monográfiája Kiadóhivatala.
- Túri, P. (1976). Ismerd meg hazádat! *Autó-Motor*, 29. évfolyam(13-24. szám), 155.
https://adt.arcanum.com/hu/view/AutoMotor_1976_2/?query=Kismoh%C3%A1cs&pg=296&layout=s

X. Ábrajegyzék

1. ábra A Mohácsi-sziget települései a 15. században	8
2. ábra A Mohácsi-sziget és a környékén fekvő települések közigazgatási határai (2022)	10
3. ábra A Mohácsi-sziget keleti része 1700-ban (részlet)	13
4. ábra A Duna ágai a sziget körül (2022).....	15
5. ábra Kiczin Moacs Marsigli térképén 1690 körül.....	25
6. ábra A Mohácsi-sziget névanyaga.....	32

XI. Mellékletek

*I. melléklet Contra Florentiam maradványai (2022)
Forrás: Dr. Pap Norbert, 2022.05.09.*

*II. melléklet Contra Florentiam maradványai, háttérben a Duna és Dunaszekcső (2022)
Forrás: Dr. Pap Norbert, 2022.05.09.*

*III. melléklet Terepbejárás, Dunafalva, Duna-part (2022)
Képen: Dr. Pap Norbert, Dr. Kitanics Máté, Konkoly Sándor, Herczeg Alexandra és Moró Dávid Róbert
Forrás: Dr. Pap Norbert, 2022.05.09*

V. melléklet A Mohácsi-sziget kistáj határa napjainkban
 Forrás: (Becse et al., 2010)

VI. melléklet Menekülő tömeg az 1956-os jeges árvíz elől Dávodon
 Forrás: napitortenelmiforras.blog.hu/2015/11/05/_mert_a_duna_jon_a_duna_az_mindig_jon

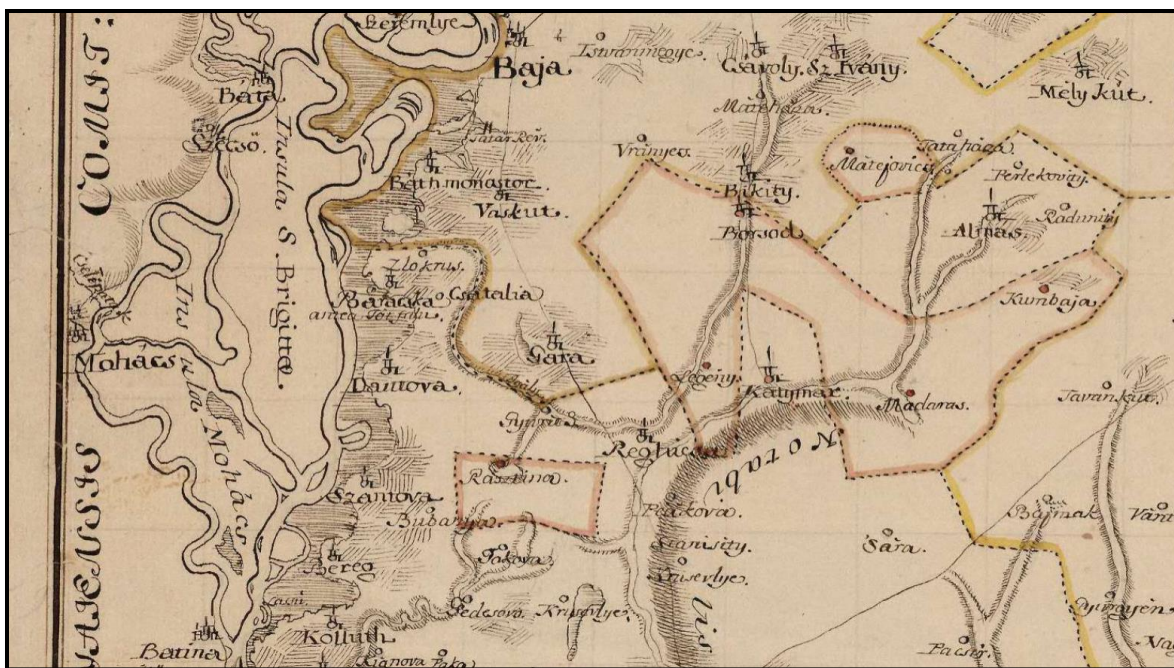
VII. melléklet Csónakkal közlekedők Dunaszekcső egyik utcáján az 1956-os jeges árvíz idején
 Forrás: dunaszekcso.hu/?module=news&action=show&nid=10083

VIII. melléklet Dunaszekcsői Duna-part az 1956-os jeges árvíz idején
 Forrás: dunaszekcso.hu/?module=news&action=show&nid=10083

IX. melléklet Az árvíz után Dunafalva újjáépítésében az ország egyetemistái segítenek (1956)
 Forrás: filmhiradokonline.hu/watch.php?id=12903

X. melléklet A Mohácsi-sziget Karpe Mihály térképén (1760)
 Forrás: maps.hungaricana.hu/hu/OSZKTerkeptar/1154/

XI. melléklet A Mohácsi-sziget Müller Ignác térképén (1769)
 Forrás: maps.hungaricana.hu/hu/HTITerkeptar/409/

*XII. melléklet Karapancsai-főcsatorna (2022)
Forrás: Dr. Pap Norbert, 2022.05.09*

*XIII. melléklet Mohácsi-sziget részlete a CORONA kéműhold felvételén az 1960-as években
Forrás: maps.arcanum.com*

*XIV. melléklet A Mohácsi-sziget műholdfelvételen (2021)
Forrás: Google Earth Pro*

*XV. melléklet Püspökpuszta, Dávod
Forrás: hu.wikipedia.org/wiki/D%C3%A1vod*